

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Eliška Oplová

Wirriyamu: kolonialismus očima Williamse Sassina

Wirriyamu: colonialism through the eyes of Williams Sassine

Praha 2023

Vedoucí práce: Mgr. Vojtěch Šarše

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala školiteli Mgr. Vojtěchu Šaršemu za trpělivost, cenné rady a čas, který vedení mé práce věnoval.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 14. května 2023

Eliška Oplová

Klíčová slova

Wirriyamu, Williams Sassine, Mosambik, kolonialismus, dekolonizace, Afrika, román, subsaharské literatury

Keywords

Wirriyamu, Williams Sassine, Mozambique, colonialism, decolonization, Africa, novel, sub-Saharan literature

Abstrakt:

Bakalářská práce se zabývá dílem guinejského spisovatele Williamse Sassina: *Wirriyamu* (v českém překladu Jarmily Ortové: *Džunglí kráčí smrt*). V první kapitole s pomocí historických zdrojů popisuje realitu bývalé portugalské kolonie: Mosambiku. Přibližuje také okolnosti masakru ve Wiriyamu. Ve druhé kapitole hodnotí poznatky v komparativní analýze fikčního světa Sassina odrážejícího koloniální realitu. Konkrétně porovnává tři problematiky: střet kultur, jazyků a náboženství, reprezentaci různých pohledů na kolonizaci v románu *Wirriyamu* a nakonec ekonomicko-sociální aspekty kolonizace.

Abstract:

This bachelor's thesis covers the work of a Guinean writer Williams Sassine: *Wirriyamu*. In the first part, with the help of historical sources, it describes the reality of a former Portuguese colony: Mozambique. It also clarifies the circumstances of the Wiriyamu massacre. The second part evaluates the findings in a comparative analysis of the fictional world of Sassine which the author uses to reflect the colonial reality. Specifically, it compares three problematics: clash of cultures, languages and religions, representation of different points of view on colonization in the novel *Wirriyamu* and lastly economic-social aspects of colonization.

OBSAH

ÚVOD	7
1 HISTORICKÝ KONTEXT	9
1.1 Mosambik jako portugalská kolonie	9
1.2 Masakr ve Wiriyamu	15
2 KOMPARATIVNÍ ANALÝZA	20
2.1 Střet kultur	20
2.1.1 Střet kultur, jazyků a náboženství	20
2.1.2 Ztráta identity	26
2.2 Reprezentace různých pohledů na kolonizaci v Sassinově díle	29
2.2.1 Kolonizátoři	29
2.2.2 Osvobozenecké hnutí	32
2.2.3 Civilní obyvatelstvo	33
2.3 Ekonomicko-sociální aspekty kolonizace	35
ZÁVĚR	40
SEZNAM LITERATURY	42
Primární:	42
Sekundární:	42
<i>Tištěná:</i>	42
<i>Zdroje dostupné online:</i>	43
RESUMÉ	45
RÉSUMÉ	46

ÚVOD

Williams Sassine (1944–1977) je původem guinejský frankofonní spisovatel. Jeho druhý román *Wirriyamu* vychází roku 1976 (v českém překladu Jarmily Ortové: *Džunglí kráčí smrt* roku 1987). Tato kniha bude primárním zdrojem této bakalářské práce. Jedná se o fiktivní příběh, který je ale zasazen do reálného historicko-místního rámce: Mosambiku v době, kdy je kolonizován Portugalskem, těsně před vyhlášením nezávislosti. Název knihy *Wirriyamu* odpovídá jménu mosambické vesnice, ve které došlo v roce 1972 k masakru. Portugalská armáda zde zabila několik set místních obyvatel. Popis této události a celkově života v Mosambiku, jaký nám ve svém románu nabízí Sassine budeme v této práci konfrontovat s historickými zdroji a popíšeme do jaké míry je autorův obraz autentický.

Text bakalářské práce bude rozdělen do dvou hlavních kapitol. V první kapitole se budeme věnovat historickému kontextu Mosambiku jako portugalské kolonie s důrazem na události a okolnosti, které Sassine ve svém románu *Wirriyamu* reflektuje. Nejdříve obecně shrneme období od příchodu Portugalců na toto území (1498) až po vyhlášení nezávislosti Mosambiku (1975). Následně se zaměříme na událost, která dala Sassinově knize název: masakr ve Wirriyamu. V této souvislosti popíšeme i jak se k události staví představitelé Portugalska dnes. Vzhledem k tomu, že v různých historických pramenech se pravopis názvu vesnice liší je pro lepší přehlednost v této práci v případě, že mluvíme o knize používána psaná varianta „Wirriyamu“ (podle názvu Sassinova románu ve francouzštině) a v případě historických souvislostí „Wirriyamu“ (podle článku Adriana Hastingsse zveřejněného v *The Times*). V této kapitole se budeme opírat o díla historiků jako je například Jan Klíma (český historik zabývající se zejména dějinami lusofonních zemí), Basil Davidson (britský historik specializující se na portugalskou Afriku) nebo Richard Reid (taktéž britský historik, který se soustředí na moderní dějiny Afriky).

Ve druhé kapitole práce budeme historický kontext porovnávat se Sassinovým popisem portugalského působení v Mosambiku. Nejdříve se zaměříme na to, jakým způsobem je u něj reprezentován střet kultur, jazyků a náboženství způsobený nejen portugalskou kolonizací, ale rovněž pluralitou místních etnických skupin. Zmíníme také téma ztráty identity související s rasovou nerovností a problematičností národního vnímání v kolonizované zemi. Dále se podíváme na to, jak jsou v knize vyobrazeni kolonizátoři, členové osvobozenického hnutí, a i místní civilní obyvatelstvo. Popíšeme,

jaké postavy tyto skupiny u Sassina reprezentují a na tom, jak v knize vystupují se pokusíme popsat jejich pohled na kolonizaci. V poslední podkapitole rozebereme ekonomické a sociální aspekty kolonizace a opět porovnáme s historickými zdroji.

V závěru shrneme výsledky provedené komparativní analýzy. Hlavním východiskem pro ni budou konkrétní citace ze Sassinova díla, které dáme do souvislosti s koloniální realitou, tak jak je popsána v historických pramenech. Z románu jsou vybrány pouze citace reflektující kolonizaci v Mosambiku, které jsou zároveň relevantní pro jednu z výše uvedených tematik rozebíraných ve druhé kapitole. Nezabýváme se tedy například do detailu zápletkami fikčního příběhu či osudy jednotlivých postav.

Bakalářská práce zpracovává několik témat, která souvisí s problematikou kolonizace a v jednotlivých částech demonstruje, jak jsou ve *Wirriyamu* zakomponována. Cílem práce je zasadit Sassinův román *Wirriyamu* do historického kontextu a na tomto základě popsat jakým způsobem s ním autor pracuje. Chceme poukázat zejména na kritické tendence Sassinova díla, které reflektují stinnou stránku kolonialismu.

1 HISTORICKÝ KONTEXT

V první části úvodní kapitoly se podíváme na mosambickou koloniální historii, která nám později poslouží jako základ pro komparativní analýzu. Popíšeme, jak se situace vyvíjela od objevení tohoto území Portugalci až do vyhlášení nezávislosti. Přiblížíme, jaký význam kolonie pro Portugalsko měla, a naopak jak portugalská přítomnost ovlivnila Mosambik. Ve druhé části se budeme věnovat konkrétně události z r. 1972, kdy v době války za nezávislost došlo k masakru civilního obyvatelstva vesnice jménem Wirihamu. Právě tento název si totiž Williams Sassine zvolil pro svůj román. Na závěr této kapitoly proto nastíníme, jakým způsobem autor přebírá zmíněnou historickou událost a staví na ní vlastní příběh.

1.1 Mosambik jako portugalská kolonie

Portugalská přítomnost na území dnešního Mosambiku trvala 477 let. Datuje se od jeho objevení mořeplavcem Vascem da Gamou r. 1498 a Portugalci odtud odcházejí až roku 1975, kdy Mosambik získává nezávislost. Do jaké míry zde zasahovali do dění se v průběhu let měnilo. Důsledky jejich působení každopádně dodnes velmi výrazně ovlivňují jak ekonomickou, tak sociální a politickou situaci v Mosambiku.

Portugalsku, na evropské poměry ne příliš rozvinuté zemi, se zámořskými objevy otevřely dveře do světa. Zcela to změnilo jeho dosavadní směřování. Postupně se stává koloniální velmocí a získává tak i mezinárodně mnohem důležitější postavení. Vasco da Gama, aniž by to v té době věděl, objevil zlatý důl, ze kterého bude Portugalsko čerpat po dlouhá staletí. António Salazar to mnohem později shrnuje takto: „To je velice důležité, protože když my tady se štěstím nakopeme brambory, ti v Jižní Africe, se štěstím nebo bez něho, nakopou diamanty a zlato.“ (Klíma, 2005, str. 210) Jak píše Basil Davidson: „Z afrického hlediska znamenal však jeho [Vasca da Gamy] příchod pohromu.“ (1972, str. 96).

Portugalci okamžitě pochopili, že poloha Mosambiku je velmi výhodná pro vytvoření sítě opěrných bodů, které budou moci využívat k zásobování a odpočinku pro další cesty (zejm. do Indie). Jejich pozornost byla proto zpočátku upřena v podstatě výhradně k přímořským oblastem. Po dlouhou dobu s nimi tedy místní etnické skupiny žijící mimo pobřeží v podstatě nepřišly do kontaktu. Je třeba také připomenout, že se nejednalo o nijak politicky sjednocené území a když se o to Portugalci později pokoušeli, neustále naráželi na odpor (povstání v celém vnitrozemí r. 1695, válka bantuských králů

r. 1833, povstání na jihu dnešního Mosambiku r. 1894 atd.). Rezistence vůči portugalským kolonizátorům měla dlouhou tradici také v Angole (Njinga du Ndongo et du Matamba¹). Allen Isaacman, americký profesor historie specializující se na jižní Afriku, popisuje období před rokem 1920 takto:

During the pre-1920 period the most salient characteristics of African-Portuguese relationship was the commitment of the indigenous peoples to remain outside the sphere of Portuguese control. The continuous anti-colonial activities of the Barue, Tonga and Muenemutapa, among others, testifies to this ongoing tradition of resistance. (Isaacman,1975, str. 49)

Do vnitrozemí pronikali Portugalci postupně kvůli surovinám, především zlatu a slonovině, které pak dále prodávali zejména v Evropě. Kromě toho obchodovali také s oříšky kešu a dalšími zemědělskými plodinami, které Mosambik nabízel. Nejdříve se sice obchod odehrával mezi Evropany a náčelníky, popř. králi (Muenemutapa, Malawi) místních etnických skupin, ale velmi rychle nad ním Portugalci zcela převzali kontrolu. V důsledku pak většina kapitálu končila v Lisabonu a místní rozvoj byl tak velmi pomalý.

Obrovský finanční přínos pro Evropu představoval také obchod s lidmi. Portugalci, ale nejen oni, prodávali místní obyvatele k práci v těžebním průmyslu a zemědělství. Masivní nárůst obchodu s otroky můžeme pozorovat přibližně od osmdesátých let 18. století, kdy naopak ustupuje na atlantickém pobřeží. Poptávka rostla jak v muslimském světě, tak na francouzských ostrovech v Indickém oceánu a na plantážích v Brazílii, na Zanzibaru a ostrově Pemba. Nejvíce otroků se z východní Afriky vyváželo v šedesátých letech 19. století: cca 70 000 lidí za rok (Reid, 2011, str. 48-49). Obchod s lidmi zde však probíhal po staletí. Později byl sice kvůli tlakům ze zahraničí utajován, ale fakticky fungoval až do století dvacátého: „[...] obchod s otroky byl ,strom jehož chutné plody si přáli jíst všichni.‘ “ (Klíma, 2010, str. 73) Původní obyvatelstvo přitom i v dobách portugalské přítomnosti počtem vždy významně převažovalo. O to markantnější bylo nerovnoměrné rozložení ekonomických prostředků a politické moci. Výrazně menšinová bělošská populace disponovala většinou kapitálu. Jak píše Klíma: „Rasovou přehradu ilustrovaly obrovské sociální a ekonomické rozdíly mezi bělošskými

¹ Královna Ndongo a Matamby (1624-1663), která vojensky i diplomaticky bránila portugalské nadvládě. Dodnes zůstává symbolem angolské rezistence.

městy s moderní infrastrukturou a slušnou životní úrovní a primitivními africkými vesnicemi.“ (Klíma, 2021, str. 246)

Ekonomika ale nebyla jedinou oblastí, do které Portugalci zasahovali. Měli totiž také ambice rozšířit portugalskou kulturu a civilizaci. Postupně se tak například začalo rozlišovat mezi místními obyvateli podle toho, zda jsou *asimilovaní* (assimilados) nebo tzv. domorodci (indígenas). Roku 1917 vyšel ministerský výnos, který to jasně vymezoval. Assimilado musel mimo jiné „zcela opustit zvyklosti své rasy“ (Klíma, 2010, str. 144) a mluvit a psát portugalsky (*Ibidem*). Toto postavení pak skýtalo některé výhody:

Africans and mulattoes who could not satisfy these requirements had to carry identity cards, fulfil stringent labour requirements and live outside European areas. These persons, known as indígenas, were not considered citizens, and they remained subject to customary law. (Isaacman; Isaacman, 1983, str. 39)

Dále se tak prohlubovaly sociální rozdíly. V Portugalsku mezitím sílil Salazarův vliv. Snažil se centralizovat politickou moc a celkově posílit stát jak v samotném Portugalsku, tak i v jeho koloniích. Kromě Ministerstva financí se roku 1930 ujal právě i Ministerstva kolonií a vydal *Acto colonial*², dokument obhajující tradiční pohled na kolonizaci a posilující portugalskou autoritu v zámoří. V něm zdůrazňuje, že kolonie jsou nedělitelnou součástí portugalského impéria. Dále vyzdvihuje civilizační misi Portugalska v Africe, která má podle něj zajistit další rozšiřování portugalské kultury a mimo jiné i křesťanství: “This interplay of factors is represented in the commonly repeated slogan, ‘One state, one race, one faith, and one civilization.’” (*Ibidem*) Přichází ale závěrečné období Portugalska jako koloniální velmoci. Ve snaze udržet svou autoritu, Salazarův režim přitvrzuje.

V reakci na postupné osamostatňování jiných afrických kolonií (zejm. francouzských a britských) i v Mosambiku vzniká odboj usilující o nezávislost. Po studiích v Jižní Africe, Portugalsku a USA se díky své pozici v poručenské radě OSN Eduardo Mondlane (1920-1969) vrací zpět do Afriky. Díky svému vzdělání a kontaktům v zahraničí (podpoře zejména z USA) je schopen organizovat mosambický odboj. Spojením několika menších skupin tak vzniká roku 1962 FRELIMO³.

²Acto colonial. *O Portal da História - Acto Colonial de 1933* [online]. [cit. 2023-05-01] Dostupné z : https://www.arqnet.pt/portal/portugal/documentos/acto_colonial.html

³ Fronta za osvobození Mosambiku (Frente de Libertação de Moçambique)

Není překvapivé, že političtí představitelé Portugalska na snahy o osamostatnění Mosambiku nehleděli s nadšením. Portugalsko z kolonií neustále ekonomicky profitovalo a zajišťovaly mu specifické postavení v Evropě. Na rozdíl od Velké Británie či Francie, které jsou evropskými velmocemi dodnes, výrazně menší, a i ekonomicky slabší Portugalsko se oprávněně bálo, že s koloniemi ztratí i své výsadní postavení. Jinak bylo v porovnání s ostatními evropskými zeměmi totiž spíše zaostalé, a to nejen z ekonomického hlediska: „[...] v roce 1964 pracovalo ještě 47 procent obyvatel v zemědělství, v zemi bylo téměř 40 procent lidí negramotných“ (Klíma, 1996, str. 193)

Velkou roli hrála i samotná portugalská veřejnost, vychovaná na *koloniální mytologii* a opěvování velkých mořeplavců. Již klasické dílo portugalské literatury z roku 1572, *Lusovci* (portugalsky *Os Lusíadas*) spisovatele Luíse de Camõesa, idealizuje zámořské plavby a zároveň vyzdvihuje důležitost Portugalska ve světě. Salazar svou politiku stavěl právě na nacionalismu, tradičních hodnotách a v souladu s Camõesovou rétorikou veřejnost přesvědčoval o nutnosti koloniální říši udržet: „Národ dobře ví, že ‚objevení zemí skoro nebo úplně nezalidněných a duch našeho kolonizačního díla tvoří naši opravdu jedinečnou situaci a s ní tradici, které musíme zůstat věrni‘.“ (Klíma, 2005, str. 184) Jeho *Nový stát* místo komplexu malého státu a problematické portugalské identity nabízel představu Portugalska jako obrovského profitujícího impéria, čímž odvracel pozornost zejména od ekonomických problémů, se kterými se země potýkala. Manipuloval veřejným míněním a idealizoval realitu koloniálního uspořádání: „Public opinion was controlled and misinformed. It was far removed from the problems in Africa and educated in ‚imperial mysticism‘. As a result, the regime could add to the traditional mythification of Portuguese colonization, a mythification of the Army and its actions.“ (Ribeiro, 2002, str. 168)

Roku 1940 se například po celém Portugalsku konají vzpomínkové akce, které připomínají vznik samostatného portugalského království (1140) a znovunabytí nezávislosti po 60 letech personální unie se Španělskem (1640). Kromě oslav nového Salazarova režimu slouží tyto akce také jako propaganda portugalského koloniálního impéria: “Everywhere the visitor was made aware of Portugal’s role as a civilizer and the mutual benefits derived from Portugal’s mission to lusitanizar other peoples.” (Corkill-Almeida, 2009, str. 397)

Velká Británie a další evropské země však na Portugalsko tlačily, aby se z Afriky stáhlo. Salazar tak postupně ztrácel politickou stabilitu a snažil se vysvětlovat svůj pohled na věc:

Opakuji neúnavně, že Afrika je doplňkem Evropy, nezbytným pro její obranu, potřebným pro její ekonomiku, což znamená, že velká část evropského potenciálu se může ztratit v afrických územích, anebo, což je totéž Evropa může být poražena v Africe. (Klíma, 2005, str.207)

Situace byla ale neudržitelná. I Portugalsko muselo nakonec přistoupit na některé kompromisy, aby zlepšilo své vztahy se zbytkem Evropy, která neschvalovala jeho působení v Africe. Nejdříve se sice portugalské kolonie roku 1951 ústavním dodatkem staly zámořskými provinciemi mateřské země: Portugalska (Klíma, 1996, str. 181), ale již o pět let později (r. 1956) je António Salazar donucen na dotaz OSN odpovědět, že Portugalsko nemá žádná závislá území (Klíma, 2005, str. 193). Postupně začínalo být jasné, že stejně bude muset z Afriky odejít úplně. To se také nakonec děje. Umožní to Karafiátová revoluce (1974), po které v Portugalsku dochází konečně k demokratizaci a uvolnění poměrů po autoritativní vládě Antónia Salazara a jeho nástupce Marcela Caetana.

Roku 1975 tak získal po dlouhé partyzánské válce Mosambik nezávislost a nad zemí přebralo kontrolu levicově zaměřené FRELIMO. Vznikla Mosambická lidová republika postavená na marxistických ideálech a inspirovaná sovětským modelem: „Nezávislý Mosambik hodlal ‚sociální revolucí‘ zajistit dobrou zdravotní péči demokratizovat školství, zrovnoprávnit ženy a odstranit staletý komplex afrického ponížení“ (Klíma, 2010, str. 212–213).

Mosambik se po revoluci logicky snažil co nejvíce odklonit od předchozího elitářského režimu a komunistické ideály s velkým důrazem na rovnost a dostupnost služeb pro všechny představovaly lákavou alternativu. Nezávislost však samozřejmě přinesla i problémy spojené s odchodem Evropanů a ekonomickou nestabilitou nově vzniklého státu. To vyústilo až v občanskou válku a rychle přišlo vystřízlivění z revolučních ideálů. Klíma toto období popisuje takto: „Desetiletí sporadické války i prudkého rozvoje se uzavřelo. Mnozí Mosambičané ještě doufali, že i samostatnost bez demokracie je cestou vpřed, jiní už hovořili o ‚ukradené nezávislosti.‘“ (Klíma, 2001, str. 160).

Samotné FRELIMO však postupně od totality ustoupilo. Roku 1990 z názvu státu mizí označení *lidová* a zůstává jen Mosambická republika (República de Moçambique). V této době také posiluje opozice vládního FRELIMO (RENAMO⁴), vznikají další politické strany a země se začíná ubírat k demokracii.

Je ale jasné, že proces směrem k ekonomické a politické národní stabilitě bude dlouhý a náročný. Dlouhé období kolonizace totiž mělo obrovský vliv nejen na ekonomiku a politickou situaci, ale také (ne)budování národní identity. Navíc společnost dlouho trpěla válkou vedoucí sice k nezávislosti, ale také k dalším nepokojům a nesčetným ekonomickým problémům. Portugalci opustili Mosambik, kde prakticky neexistovaly intelektuální elity a ponechali ho vlastnímu osudu. Bylo tedy poměrně jasné že tranzice k demokratickému uspořádání nebude hladká. Basil Davidson se takto kriticky vymezuje vůči roli, kterou v této problematice hrála koloniální Evropa:

K žádnému většímu vzájemnému oplodnění kultur, k výměně poznatků, k rozdělení bohatství nedošlo. Obchod s Afrikou obohatil jediné Evropu a umožnil jí vytvořit nové a účinnější společenské formace a vládní formy. Ale tyto vztahy v Africe nezavdaly popud k sociálním a hospodářským změnám, kterých bylo teď zapotřebí, naopak, zmařili další hospodářský a politický rozvoj společností, které zasáhly svým vlivem. (Davidson, 1964, str. 318)

Je velmi těžké objektivně zhodnotit, zda Evropa opravdu byla jen přítěží. Oblíbenou odpovědí je: jak kdy a jak kde. Nikdy však nemůžeme s jistotou říct, jak by vývoj v bývalých koloniích vypadal bez cizího přičinění. Faktem však zůstává, že Mosambik je dnes stále jednou z nejchudších zemí světa. Přitom v době, kdy sem Portugalci přicházejí, je východní Afrika u arabských obchodníků známá jako bohaté území plné zlata, slonoviny, kvalitního železa a dalších surovin. Historický vývoj po vyhlášení nezávislosti napovídá, že situace v zemi byla komplikovaná i v mnoha jiných ohledech souvisejících právě se statutem bývalé kolonizované země. Aimé Césaire⁵ ve svém díle: *Discours sur le colonialisme* mluví o principu kolonizace takto:

[...] qu'est-ce en son principe que la colonisation? De convenir de ce qu'elle n'est point: ni évangélisation, ni entreprise philanthropique, ni volonté de reculer les frontières de l'ignorance, de la maladie, de la tyrannie, ni élargissement

⁴ Mosambická národní rezistence (Resistência Nacional Moçambicana)

⁵ Martinický frankofonní básník a politik

de Dieu, ni extension du Droit; d'admettre une fois pour toutes, sans volonté de broncher aux conséquences, que le geste décisif est ici de l'aventurier et du pirate, de l'épicier en grand et de l'armateur, du chercheur d'or et du marchand, de l'appétit et de la force, avec, derrière, l'ombre portée, maléfique, d'une forme de civilisation qui, a un moment de son histoire se constate obligée, de façon interne, d'étendre à l'échelle mondiale la concurrence de ses économies antagonistes. (Césaire, 2004, str. 9)

Poukazuje na to, že přes veškeré další důsledky, které kolonizace měla a mohli bychom je považovat za pozitivní, hlavním cílem byl ekonomický profit a rozšíření sféry vlivu kolonizátorské země. Způsob, jak o tomto tématu mluví portugalští představitelé se stále vyvíjí. Portugalský prezident Marcelo Rebelo de Sousa například při příležitosti setkání s brazilským prezidentem v dubnu 2023 poprvé vyslovil omluvu za kolonialismus a řekl, že by Portugalsku mělo přijmout zodpovědnost zejména za vykořisťování a otrokářství. Zároveň ale připomínal i údajná pozitiva: že naopak Portugalci přinesli do Brazílie jazyk, kulturu a sjednotili toto území.⁶

1.2 Masakr ve Wiriyamu

Tato hrůzná událost se odehrála v době těsně před vyhlášením nezávislosti. Portugalská armáda se pokoušela násilím udržet nadvládu nad Mosambikem, ale proti ní operovali odbojové nacionalistické organizace (zejm. FRELIMO). Výsledkem byla nepřehledná partyzánská válka s nejasným výsledkem.

Roku 1969 byl do funkce velitele pozemních sil jmenován Kaúlza de Arriaga, spolupracovník Antónia Salazara, který již předtím zastával několik politicky významných funkcí v Portugalsku. Jeho cílem bylo FRELIMO zcela zlikvidovat. Ujal se vedení operace známé pod krycím názvem Gordický uzel. Armáda pod jeho velením organizovaně postupovala proti partyzánům a měla jisté výsledky v podobě nově ovládnutých území. Znovu získala kontrolu skoro nad celým okresem Cabo Delgado a vojenské akce probíhaly i v sousedícím okrese Niassa na severu země. Ke kompletnímu zničení hnutí bojujícího za nezávislost však nikdy nedošlo a Portugalci se tak neustále setkávali s odporem a vytrvalými výpady partyzánů. Důsledkem působení portugalské

⁶ Portugal should apologise for colonialism, says President Rebelo de Sousa. *Euronews* [online]. 26.4.2023 [cit. 2023-04-29]. Dostupné z: <https://www.euronews.com/2023/04/26/portugal-should-apologise-for-colonialism-says-president-rebelo-de-sousa>

armády na severu Mosambiku však byl přesun centra odboje do oblasti kolem Tete. (Klíma, 2001, str.127)

14. prosince 1972 bylo partyzány nedaleko Tete zasaženo malé portugalské letadlo. Podařilo se mu sice bezpečně přistát, ale portugalské autority se rozhodly vyřešit tento incident exemplárně, a to za cenu životů civilního obyvatelstva. Protože střela, která letadlo zasáhla, byla odpálena pravděpodobně z blízkosti vesnice Wiriyamu, existovalo podezření, že místní obyvatelé spolupracují s odbojem. Po neúspěšném vyšetřování, došlo 16. prosince téhož roku k masakru ve Wiriyamu. Fakticky se ale jednalo o několik menších vesnic: *Wiriyamu*, *Chaworha* (v jiných zdrojích najdeme také pravopisné verze *Chawola* či *Chawora*), *Juawa*, *Riacho*, *Djemusse*. (Dhada, 2013, str. 46) Pro zjednodušení v této práci nicméně dále používáme pouze název největší a nejznámější z nich: Wiriyamu.

Nejdříve bylo na vesnici z letadla shozeno několik menších bomb. Ozbrojené jednotky potom místo obklíčili a brutálně zabili několik set místních obyvatel, včetně žen a dětí:

The airborne assault by the Commandos was preceded by a bombardment by two Portuguese jets. The Portuguese troops are described as having acted swiftly, ruthlessly and often sadistically: looting and burning huts, raping women and even disembowelling a pregnant woman to ‘determine the sex of the unborn infant’. Some villagers were executed after being instructed to stand up and applaud; others died of suffocation inside their burning huts; still others were beaten to death. (Reis, Oliveira, 2012, str. 82)

Jen tři dny po masakru sepsali místní misionáři první zprávu o této události a další obsáhlejší po třech týdnech sbírání důkazů. (Hastings, 1974 str. 73) Obě zprávy *The Chaworha Report* i *The Wiriyamu report* rekonstruují události na základě výpovědí očitých svědků, kterým se podařilo utéct. Ti ve svých výpovědích popsali neuvěřitelnou brutalitu portugalské armády. Druhou z nich zakončili misionáři větou: “We need hardly say that the inhuman actions committed by those soldiers are genocidal acts, which deserve the reprobation of all men of sane mind.” (*Ibid.*, str. 83) Zprávy obsahují také seznam identifikovaných obětí.

V tuto dobu už byl na Portugalsko zejména ze strany skandinávských států, Nizozemí, Německa a Vatikánu vyvíjen obrovský ekonomický i politický tlak, aby se

vzdalo kolonií. Portugalsko bylo vyloučeno z UNESCO, arabské země zde vyhlásily embargo na prodej ropy, mimo to vedla v zemích NATO přesvědčovací kampaň zaměřenou proti válce v Africe *Organizace africké jednoty*⁷. Ta později požádala své členy, aby rovněž zavedli embargo tentokrát na veškeré portugalské zboží (Klíma, 1996, str. 199)

Napětí dále stoupá, když těsně před návštěvou portugalského premiéra Marcela Caetana ve Velké Británii, byly 10. 7. 1973 v britském deníku *The Times* publikovány dokumenty právě o masakru ve Wiryamu. Do redakce je zaslal Adrian Hastings (1929–2001), katolický kněz a historik, který se dlouhodobě zabýval problematikou křesťanství v africkém kontextu. Portugalské autority zprvu zcela popíraly, že by se něco takového stalo. Dokonce popíraly samotnou existenci vesnice Wiryamu. (Dhada, 2013, str. 66) Využívaly některých nepřesností ve zprávách, které o masakru vyšly a snažily se tak zpochybnit jejich kredibilitu. Vesnice totiž byla poměrně malá a neobjevovala se tak většinou na mapách. (Reis, Oliveira, 2012, str. 82) Jako další důkaz, že místo neexistuje, používaly portugalské autority také v bantuských jazycích běžnou záměnu *r* a *l* (*Wiryamu/Williamo*). Ve většině portugalských materiálů figurovala právě varianta *Williamo* a nekorespondovala tak s místem údajného masakru. Do Tete se dokonce vyzvání portugalskými autoritami vypravili novináři, aby vesnici našli a publikované informace ověřili. Jejich průvodcem v oblasti byl ale podnikatel Jorge Jardim, podporovatel Salazara, takže žádné důkazy o události nepřivezli. Úspěšný byl nakonec až novinář *Sunday Times* Peter Pringle, kterému se podařilo pořídit rozhovor s přeživším maskaru Antóniem Mixone. Později *The Times* získaly i svědectví dvou misionářů, kteří jeli autobusem poblíž Wiryamu, když k události došlo a viděli utíkat ty, kteří přežili. (Dhada, 2013, str. 66-70) Nebylo proto možné, aby portugalské autority dále popíraly, co se stalo. Postupně tak měnily své výpovědi a snažily se alespoň v očích veřejnosti zmírnit závažnost celé události.

K radikální změně diskurzu a celkovému prosazování kritičtějšího pohledu na kolonizaci a portugalskou roli v ní dochází až po Karafiátové revoluci a nastoupení demokratické vlády. Dodnes je tato událost velmi živá. Při své poslední návštěvě Mosambiku v září 2022 ji portugalský premiér António Costa znovu připomněl: „V letošním roce 2022 uběhlo již skoro 50 let od tohoto strašného dne 16. 12. 1972. Nemohu

⁷ Organizace usilující zejména o dodržování lidských práv a lepší životní podmínky v Africe a zrušení koloniálního uspořádání. V roce 2002 byla nahrazena Africkou unií.

ho zde nezmínit a nesklonit se před památkou obětí masakru ve Wiriyamu, neomluvitelného činu, který je ostudou v naší historii“⁸.

Jedná se o událost, která ve své době významně přispěla k rozšíření povědomí o situaci v portugalských koloniích. Publikací Hastingsova článku se tyto skutečnosti dostaly na veřejnost, a jak píše Klíma: „Čtenáři byli zděšeni a pobouřeni. Poptávku po dalších svědectvích o portugalských ukrutnostech vzápětí ukojili další a další misionáři pro další a další média.“ (Klíma, 2001, str. 153) Postupně se tak více na světlo dostává také například dřívější masakr z Muedy (z 16. 6. 1960), při kterém ozbrojenci zabili desítky Mosambičanů pokojně požadujících nezávislost a lepší životní podmínky⁹. Masakr ve Wiriyamu tak obrací k otázce Afriky a místním snahám o státní autonomii pohled široké veřejnosti.

Williams Sassine přebírá název vesnice pro svůj román, který vychází již 4 roky po masakru v r. 1976. Na historickém základě staví svůj vlastní příběh.

Nemocný Kabalango se touží vrátit do své rodné vesnice a ubytovaný v hotelu ve Wiriyamu čeká na autobus, který po dlouhé dny nepřijíždí. Sassine člení text do různě dlouhých úseků nadepsaných časem a někdy i vzdáleností od Wiriyamu. To mu umožňuje přesouvat se z jednoho místa na druhé a představit poměrně velké množství různých postav. Ve čtenáři tento způsob členění také vytváří dojem, že Kabalangovi postupně ubývá času a schyluje se ke katastrofě, která nakonec přichází v podobě masakru vesnice portugalskou armádou. V knize je ale záminkou masakru únos syna velitele d'Arriagy členy osvobozenického hnutí.

Na konci nicméně nacházíme jistou naději, když vypravěč čtenáře přenáší o několik měsíců později po masakru. Znovu se setkáváme s některými z postav z předchozího příběhu těžce zpracovávajících trauma, které ve Wiriyamu zažili. Kabalango zde však vystupuje vyrovnaně. Sám o sobě říká, že je šťastný, dozvídá se, že je jeho přítelkyně těhotná, a nakonec smířený a šťastný i umírá. Na druhou stranu je zde

⁸ „Neste ano de 2022, quase decorridos 50 anos sobre esse terrível dia de 16 de Dezembro de 1972, não posso deixar aqui de evocar e de me curvar perante a memória das vítimas do massacre de Wiriamu, acto indesculpável que desonra a nossa História.”

António Costa pede desculpas pelo Massacre de Wiriamu. In: Youtube [online]. 5.9.2022 [cit.2023-31-1]. Dostupné z: www.youtube.com/watch?v=6E9p9iFROFg. Kanál uživatele VOA Português. Přeloženo autorkou práce.

⁹ Událost se odehrála v provincii Cabo Delgado na severu země ve městě Mueda před místní administrativní budovou. Mezi protestujícími byli především Makondové. Okresní úředníci ze strachu přivolali ozbrojené jednotky a na místě tak zemřelo několik desítek lidí. Stejně jako masakr ve Wiriyamu vedla tato událost k větší podpoře odboje ze zahraničí.

nastíněno i zklamání a komplikovaná budoucnost, která čeká rodící se stát. Kabalango totiž, jak sám říká, porazil svou smrt a místo nemoci byla nakonec příčinou jeho úmrtí kulka. V poslední chvíli svého života se rozhodne hrdinsky zachránit svého přítele: velitele a vydávajíc se za něj, zemřít. Když velitel spolu s doktorem Lwangou v samém závěru příběhu najde Kabalangovo tělo říká: „Bezespору chtěli zabít mne. Portugalci odsud ještě ani neodešli a už se začínáme rvát mezi sebou.“ (Sassine, 1987, str. 157)¹⁰ Nacházíme zde tak jistou předzvěst občanské války, která v Mosambiku po vyhlášení nezávislosti, vypukla. Na příkladu malé vesnice Wirriyamu tak Sassine popisuje širokou problematiku kolonizace. Velké množství postav mu umožňuje demonstrovat více úhlů pohledu a otevřít mnoho témat s kolonialismem spojených.

¹⁰ « C'est certainement moi qu'on voulait tuer; les Portugais ne sont pas encore partis que déjà on commence à s'entredéchirer pour le pouvoir. » (Sassine 1976, str. 199)

2 KOMPARATIVNÍ ANALÝZA

V první části této kapitoly se budeme věnovat kulturnímu, jazykovému a náboženskému střetu, který v Mosambiku z historických důvodů vzniká. Nejdříve vysvětlíme, jaké etnické skupiny se sem dostávají a jakým způsobem se navzájem ovlivňují. Budeme mluvit i o problematice ztráty identity v kolonizované zemi. S pomocí konkrétních citací ze Sassinova románu, popíšeme, jak jsou tyto skutečnosti ve *Wirriyamu* reprezentovány. Ve druhé části se blíže podíváme na jednotlivé postavy z knihy a popíšeme, jaké zástupce si autor volí jako kolonizátory, představitele osvobozeneckého hnutí a civilního obyvatelstva. Zjištění z textu pak opět budeme konfrontovat s historickými zdroji. V závěru popíšeme vliv kolonizace na ekonomicko-sociální situaci v Mosambiku a opět na to, jak Sassine s těmito skutečnostmi pracuje.

2.1 *Střet kultur*

2.1.1 Střet kultur, jazyků a náboženství

Mosambik je dodnes zemí velmi rozmanitou. Rozlohou je přibližně desetkrát větší než Česká republika, žije zde asi 32 milionů lidí a populace neustále roste. I když vezmeme v potaz jen subsaharské obyvatelstvo, setkává se na území dnešního Mosambiku několik etnických skupin, jazyků a kultur. Nejpočetnějším etnikem jsou Makuové, dále zde žijí také Makondové, Svahilci, Jaové, Nguniové a další (Klíma, 2010, str. 263). Tyto etnické skupiny je možné ještě dále dělit podle dialektů či historického a politického příslušenství. Celkově má nicméně přibližně 99% obyvatel dnešního Mosambiku bantuský původ, ze kterého se tyto etnické skupiny postupně vyvinuly.

Historie tohoto území je protkaná mnoha konflikty. Určitě nelze mluvit jen o vzájemných střetech Evropanů a Afričanů. Už jen vzhledem k mosambickému podnebí, obdobím sucha a dešťů, již od pravěku často docházelo k migracím a následnými ne vždy přátelským setkáním mezi různými místními etnickými skupinami.

Když roku 1498 přichází toto území s příjezdem Vasca da Gamy do kontaktu s Evropou proniká sem další odlišná kultura. Předtím zde již nicméně probíhal obchod s Asií (zejm. Indy a Peršany), kteří také přinesli nové zvyky, jazyk a náboženství. Evropané na rozdíl od nich ale postupem času začali aktivně zasahovat do místní politiky a ovlivňovat a využívat často komplikované vztahy mezi subsaharskými etnickými skupinami pro vlastní zejména finanční prospěch. Portugalský generál Kaúlza de Arriaga,

velitel operace Gordický uzel, mluví dokonce o tribalismu¹¹, jako o „velmi pozitivním faktoru“ (Alpers, 1974, str. 42)¹² ve smyslu, že jej lze využít pro dosažení vlastních (portugalských) zájmů. Portugalské autority se nesnažily o vytvoření jednotné národní identity naopak podporovaly rivalitu a konflikty mezi místními etnickými skupinami podle strategie známé jako: rozděl a panuj. Často také idealizovaly vztahy Evropanů a Afričanů. Podívejme se na následující příklad:

On 11 November 1966, for example, after FRELIMO had opened its front in Niassa province, a Portuguese patrol near Micapolo distributed many pamphlets claiming that ,the whites and blacks are friends, but FRELIMO seeks to destroy this friendship ‘[...] (*Ibid.*, str. 41)

Portugalské autority se snažily vytvořit dojem, že hnutí za nezávislost kazí jinak v podstatě bezproblémové přátelství kolonizátorů a kolonizovaných. Pozornost proto obracely k rozdílům mezi jednotlivými etniky: například prohlašovaly, že FRELIMO reprezentuje pouze zájmy Makondů a tím schválně přizívaly jejich nepřátelství s Makuy. Tímto způsobem se pokoušely Makuy obrátit na svou stranu, tedy proti FRELIMO. (*Ibidem*) Takových příkladů existuje v mosambické historii více. Jednotlivé etnické skupiny totiž často nespojovaly stejné politické zájmy. Střídavě tak spolupracovaly s portugalskými autoritami, ať už proto, že měly v danou chvíli podobné finanční zájmy nebo se touto cestou snažily získat převahu nad svými nepřáteli. Portugalsko tímto způsobem využívalo tribalismu a vytvářelo dojem, že je tato strategie výhodná pro obě strany, nicméně jejím efektem bylo především další rozdělení mosambické společnosti.

V Sassinově *Wirriyamu* je tato problematika také přítomná. Jako příklad uvedme část dialogu Kabalanga s Kelánim. Keláni je postavou spíše pasivní. Své neshody s Portugalci obvykle řeší kouřením liamby¹³. V románu ale často iniciuje zajímavé konverzace dotýkající se kolonialismu. V následující citaci spolu s Kabalangem řeší příslušnost ke svému etniku: „Je to pravda že jste Bantu?“ [...] „Ano, jenže Bantu z té druhé strany [...] To běloši nás rozdělili.““ (Sassine, 1987, str. 53)¹⁴

¹¹ Uspořádání společnosti do skupin podle etnického původu, tzv. *kmenové uspořádání*

¹² “Highly positive factor” (do češtiny přeloženo autorkou práce)

¹³ Lokální označení pro marihuanu používané zejména v Angole. Sassine v některých případech (zejména když uvádí geografické souvislosti) odkazuje ke skutečnostem, které odpovídají spíše Angole.

¹⁴ « Oui, mais un Bantou de l'autre côté, répondit-il [...] Ce sont les Blancs qui nous ont séparés. » (Sassine 1976, str. 69-70)

Bantuové se na území dnešního Mosambiku kvůli vysychání Sahary dostávají pravděpodobně již kolem začátku našeho letopočtu. Postupně se jejich jazyk i kultura začíná rozdělovat na více a více různých rodin. Patří sem tedy například Makuové i Makondové, Svahilci, Ngoniové a další skupiny. Keláni zde tedy naráží zřejmě právě na to, jak mezi nimi Portugalci podporovali nepřátelství a rivalitu a upozorňovali na jejich odlišnosti. Společný v Mosambiku totiž není ani jazyk. Dodnes je úředním jazykem portugalština, ale mluví jí jen přibližně polovina obyvatel. Mateřštinou většiny z nich jsou právě různé jazyky z bantuské skupiny jako například: tsonga, makuá, makonde a další. Dodnes se v zemi mluví více než 40 jazyky.¹⁵

I tento aspekt mosambické společnosti Sassine ve *Wirriyamu* tematizuje. Najdeme tam například následující situaci: Augustinho, Portugalec unesený partyzány, se v jeden moment ptá: „Jak se řekne ve vašem jazyce děkuji?“ (Sassine, 1987, str. 122)¹⁶ a Edouardo mu na to odpovídá: „V mém nebo v jeho? Luiz a já nejsme ze stejného kraje...Je možné, že až zvítězíme, zvolíme si portugalštinu za úřední jazyk. Ale budeme si muset dát pozor, abychom sami ze sebe neudělali černé Portugalce.“ (*Ibidem*)¹⁷ Je zde naznačena složitost zvolení si jazyka kolonizátora za úřední v bývalé kolonii. Přestože má portugalština největší počet mluvčích a bylo by tak logické, aby se úředním jazykem stala, pro vytváření národní identity, o kterém ještě v této práci budeme dále mluvit, tento krok není ideální. Zároveň v této citaci nacházíme i narážku na pluralitu jazyků v zemi, která znesnadňuje porozumění i mezi různými místními etnickými skupinami.

Kulturní a jazyková rozmanitost Mosambiku souvisí i s tou náboženskou. Kromě tradičních etnických náboženství se zde rozšířilo křesťanství a islám. Muslimové sem přicházejí již v 10. století a vliv si získávají zejména na severu země v dnešní provincii Niassa. (Serapiao, 1993, str. 111) Co se týká křesťanství, jedním z cílů portugalské koloniální expanze bylo i rozšířit katolickou víru. Velmi brzy po příjezdu Portugalců tak v Mosambiku začali působit první misionáři. O něco později se přidali i protestanti, většinou cizinci, kteří poměrně významně přispívali k rozvoji země (otevírali školy,

¹⁵ Data jsou z průzkumu Národního statistického úřadu Mosambiku (Instituto nacional de estatística) z roku 2017: Indicadores sócio-demográficos mocambique. In: *IV Recenseamento geral da população e habitação* [online]. Instituto Nacional de Estatística, 2017 [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: <http://www.ine.gov.mz/iv-rgph-2017/iv-recenseamento-geral-da-populacao-e-habitacao-2017-indicadores-socio-demograficos-mocambique/view> 1

¹⁶ « Comment dit-on merci dans votre langue ? » (Sassine, 1976, str.154)

¹⁷ « Dans la mienne ou dans la sienne ? Luiz et moi ne sommes pas de la même région...Peut être qu'après notre victoire, nous choisirons le portugais comme langue officielle. Mais il nous faudrait faire attention à ne pas former nous-mêmes des Portugais noirs. » (*Ibidem*)

nemocnice atp.). Na rozdíl od katolických misionářů (většinou Portugalců) navíc nebylo jejich cílem zároveň šířit portugalskou propagandu. Ve válce o nezávislost tak většinou stáli katoličtí a protestantští misionáři na opačných stranách.

Otázka náboženství v koloniálním kontextu se promítá i do Sassinova díla. Jako příklad pohledu postavy kolonizátora na věc můžeme uvést úryvek z dopisu psaného generálem d'Arriagou: „[...] na našem národě zneuznaných křížáků, kteří nehledíce na prospěch vlastních dětí přinášejí stále světlo a spásu křesťanství všude tam, kde dosud vládne divoštví.“ (Sassine, 1987, str. 56)¹⁸ V knize se však nezdá, že by tato snaha měla větších výsledků. Naopak vyvolává v místních obyvatelích zmatení způsobené mimo jiné tím, že křesťanské učení se vůbec neshoduje s tím, jak kolonizátoři vystupují. Zejména přesvědčení o rovnosti všech lidí absolutně nekoresponduje s všudypřítomným rasismem. Konkrétně se podívejme například na citaci postavy jménem Ondo. Starý Ondo kdysi býval tzv. *assimilado* a s Portugalci dobře vycházel, to se ale změnilo a v románu naopak vždy vystupuje ostře proti nim:

Číst jsem se naučil od jezuitů. Už je to dávno, co je vyhnali, protože byli trochu moc přesvědčeni o rovnosti všech lidí. Já jsem až do jejich vyhnání byl o ní přesvědčený taky. Ale potom mě naši páni dost snadno přesvědčili, že rovnost si člověk zaslouží podle stupně své civilizace. (*Ibid.*, str.61)¹⁹

Podobné myšlenky najdeme v několika pasážích knihy. Obyvatelé Wirriyamu často nerozumí tomu, kde je v tomto náboženství jejich místo. V následující citaci promlouvá postava Malicka. Ten je sluhou Portugalce Amiga, který se k němu chová velmi povýšeně. Malick popisuje své zmatení takto: „Nám předtím naše modly docela vyhovovaly. Ale já například jsem popletený tím...My v Boha věříme, ale jestlipak věří Pánbůh nám?“ (*Ibid.*, str. 47)²⁰ Nechápe, proč by měli opustit své staré zvyky a náboženství, které jak ještě uvidíme dále, nikdy zcela nevymizely. Navíc tím, že přijímá podřadné postavení vůči kolonizátorovi, se jeho víra musí vyrovnat s různými nesrovnalostmi, které do ní vnáší koloniální uspořádání. Dotýká se i tématu střetu

¹⁸ « [...] à notre peuple de croisés méconnus qui, au mépris du bonheur de ses enfants, apporte encore la Lumière et le Salut dans la Chrétienté, partout où règne la sauvagerie. » (Sassine, 1976, str. 73)

¹⁹ « Ce sont les pères Jésuites qui m'ont appris à lire. Il y a longtemps qu'on les a chassés parce qu'ils croyaient un peu trop à l'égalité de tous les hommes. J'y ai cru d'ailleurs, moi aussi, jusqu'à leur expulsion. Mais après, nos maîtres m'ont convaincu assez facilement que l'égalité se mérite par le degré de "civilisation". » (*Ibid.*, str. 80)

²⁰ « On s'arrangeait bien avec nos idoles, avant. Mais moi, par exemple je suis embrouillé par...Nous croyons en Dieu, mais est-ce que Dieu croit en nous ? » (*Ibid.*, str. 62)

několika náboženství na jednom místě a popisuje vlastní situaci: „Mám muslimské jméno, šéfe. Ale i tak, abych řekl pravdu, chodím často do kostela, protože otec Fidel přes všechny své chyby umí řečnit.“ (*Ibid.*, str. 46-47)²¹ Malick sice do kostela chodí, ale katolickou vírou si není jistý. Otec Fidel pro něj představuje jakousi autoritu, ale nepomáhá mu vyřešit výše zmíněnou neslučitelnost víry a koloniálního uspořádání (zejména rasové nerovnosti).

Postava otce Fidela je sama o sobě zajímavá. Ve Wirriyamu je knězem a má za sebou dlouhou misionářskou činnost, která ale jak se zdá, nebyla zcela úspěšná: „V současné době mají ve Wirriyamu všichni křesťanské jméno, i když většina z nich začíná tajně používat jméno muslimské.“ (*Ibid.*, str. 22)²² Nadto otec neustále zápasí se svými vnitřními démony a sexuální obsesí. Nedaří se mu odolávat a cítí se zrazen Bohem, který neulevuje jeho trápení. O to těžší je pro místní obyvatele přijmout křesťanskou víru za svou, když je reprezentována tímto kontroverzním knězem.

Otec Fidel vznáší zajímavé otázky v církevním prostředí dodnes aktuální: „Proč se kněžím zakazuje sňatek? O všem rozhodují pořád jen eunuši a senilní dědkové ve Vatikánu“ (*Ibidem*)²³. Poukazuje na to, že rozhodnutí závisí na lidech, kteří problematice celibátu nerozumí a už vůbec ne v africkém kontextu. V této debatě s názory proti celibátu aktivně vystupoval například Adrian Hastings, kněz, který zveřejnil dokumenty o Wirriyamu. Poukazoval na to, že nemožnost manželství přímo souvisí s nedostatkem kněží v Africe. (Hastings, 1978, str. 107)

V románu je také naznačen přetrvávající vliv místních náčelníků, kteří udržovali staré zvyky a tradice. V následující citaci promlouvá Sampaio, o kterém se předtím dozvídáme, že zastupuje úřady a nechce mít žádné nepříjemnosti (Sassine, 1987, str. 20): „Albín utekl. Náš soba (náčelník) Mulali odmění všechny, kdo mi ho pomůžou rychle chytit“ (*Ibid.*, 29)²⁴. Dále se dozvídáme, že albína se snaží zabít a získat tak jeho krev, která podle pověr přináší tomu, kdo se v ní vykoupe, úspěch. Velmi zajímavá je však poznámka, kterou v knize pronáší postava Onda, a totiž že tuto pověru měli rozšířit

²¹ « Patron, ce nom que je porte est musulman. Avec ça, à vrai dire, je vais souvent à l'église parce que le Père Fidel, malgré ses défauts, il sait parler. » (Sassine, 1976, str. 62)

²² « A présent, ils portaient tous un nom chrétien a Wirriyamu, même si en cachette la plupart commençaient à adopter un nom musulman (*Ibid.*, str. 29)

²³ « Pourquoi interdisait-on aux prêtres de se marier ? C'était toujours des eunuques et les vieillards séniles du Vatican qui décidaient tout » (*Ibidem*)

²⁴« L'albinos s'est échappé. Notre « soba » Mulali récompensera tous ceux qui m'aideront à l'attraper rapidement. » (*Ibid.*, str. 38)

Portugalci. Můžeme to vnímat jako další vypravěčovu narážku na snahu Portugalců využít místního uspořádání ve svůj prospěch, v tomto případě k tomu, aby se zbavili nepohodlného Condéla, albína. Vyznává totiž rovnost všech lidí a nerespektuje řád zavedený kolonizátory. Od začátku knihy reprezentuje do jisté míry až naivní představu světa, kterou bychom ale mohli považovat za filozofickou, či právě náboženskou. Místo Boha máme na vrcholu Condélovu maminku. Condélo předpokládá, že až se s ní znovu setká, bude schopná splnit všechna jeho přání a konečně na světě zavládne mír. Sebe a svého psa Šťovíka nazývá bratry a stejně pak i Kabalanga, který se k němu později připojí. Právě Kabalango pak v některých ze svých básní prezentuje problematičnost křesťanství v koloniích, kde do víry vstoupila otázka rasy:

Nejmenoval se ještě Kain.

Nejmenoval se ještě Abel.

Had je k sobě přilákal.

svým jazykem namaloval Abela černého,

svým jazykem namaloval Kaina bílého,

a řekl Adamovi: Eva tě zas podvedla,

tvůj syn Abel není tvůj syn,

tvůj syn Kain je tvůj syn.

Adam jim řekl:

Kaine tvůj bratr Abel není tvůj bratr,

Kain řekl: Abele, bratře můj, ty nejsi můj bratr. (*Ibid.*, str.89)²⁵

²⁵ « Il ne s'appelait pas encore Caïn.

Il ne s'appelait pas encore Abel.

Le serpent les fit venir auprès de lui,

De sa langue il peignit Abel en noir,

De sa langue il peignit Caïn en blanc,

Et il dit à Adam : Eve t'a encore trompé,

Ton fils Abel n'est pas ton fils,

Ton fils Caïn est ton fils.

Adam leur dit :

Caïn, ton frère Abel n'est pas ton frère.

Caïn dit : Abel, mon frère, tu n'es pas mon frère. » (Sassine, 1976, str. 112)

Kabalango na začátku popisuje obraz ráje jako místa, kde barva kůže nehrála žádnou roli. Z historického hlediska tedy odkazuje k období před příchodem evropského kolonizátora. Na základě biblického příběhu Kaina a Abela pak Kabalango vysvětluje vznik rasismu.

V díle Williamse Sassina je celkově téma náboženství poměrně výrazně přítomné. Jacques Chevrier dokonce spekuluje, že Sassine sám je při psaní ovlivněn přímo biblickými příběhy. Období před kolonizací je románovými postavami popisováno podobně jako biblický ráj. Jako prvotní hřích potom můžeme vnímat opuštění starých zvyků, tradic a víry. Z tohoto pohledu lze vesnici Wirriyamu vnímat jako obraz Sodomy se kterou sdílí tragický osud. (Chevrier, 1992) V románu tento biblický příběh zmiňuje Ondo v rozhovoru s Kabalangem: „Řiďte se tedy touto radou: jděte rychle dál svou cestou, neboť v této vesnici je prohnilé všechno, včetně stromů. A když pak za sebou zaslechnete úzkostné smrtelné výkřiky, neobracejte se. Četl jste o Sodomě a Gomoře?“ (Sassine, 1987, str. 59)²⁶ Ondo naráží i na to, že farářem ve vesnici je otec Fidel, který je podle něj knězem hříšným a špatným. Domnívá se, že se s ním v čele navíc všichni obyvatelé Wirriyamu snaží vyjít s koloniálními autoritami a svým způsobem tak zrazují svou vlastní identitu. Sám sebe označuje za jejich „špatné svědomí“ (*Ibid.*, str. 58)²⁷.

2.1.2 Ztráta identity

Hranice dnešního Mosambiku vyplynula z historického koloniálního uspořádání nikoliv na základě etnickém, kulturním, či politickém. Jak již bylo nastíněno v předchozí kapitole, mosambická společnost není homogenní a etnické skupiny, kultury i jazyky se zde po staletí setkávají. Jejich koexistence, vzájemné prolínání a dlouhé období kolonizace mohou být důvodem složitého hledání vlastní identity. K tomu se přidává i otázka rasismu a dlouhodobého ponižování, jemuž byli místní obyvatelé ze strany Evropanů vystaveni. Nejedná se ale určitě o problematiku typickou jen pro Mosambik. Podobnou reflexi můžeme najít například v jedné z výchozích knih postkoloniálních studií, *Černá kůže, bílé masky* Frantze Fanona: „Bílá civilizace a evropská kultura černochovi způsobily existenční úchylku. Ukážeme ostatně, že to, co se označuje jako černá duše, je často konstrukcí bělocha“ (Fanon, 2011, str. 50) Je třeba si uvědomit, že kolonizace v Mosambiku trvala několik staletí a místní obyvatelé tak po generace žili

²⁶ « Alors, suivez ce conseil : continuez rapidement votre chemin car ce village est pourri jusqu'à ses arbres. Et lorsque vous entendrez derrière vous des cris de détresse et de mort, ne vous retournez pas. Vous avez lu l'histoire de Sodome et Gomorrhe ? » (Sassine, 1976, str. 77)

²⁷ « mauvaise conscience » (*Ibid.*, str. 76)

v hierarchickém schématu, kde na vrcholu stál Evropan. Důsledkem pak mohly být pochyby o vlastní sebehodnotě a schopnostech.

Snaha o budování vlastní, národní identity se stává logicky velkým tématem ve válce o nezávislost: „Partyzánská válka FRELIMO i přes svou rozptýlenost a malou energičnost destabilizovala celou zemi a vybídla africké obyvatele, aby poprvé přemýšleli o své mosambické, nikoli portugalské identitě.“ (Klíma, 2021, str. 250)

Tyto myšlenky se promítají právě i do Sassinova románu. Obyvatelé Wirriyamu se necítí ani dostatečně blízcí vlastní kultuře a tradicím, ani těm které jim vnucuje kolonizátor. Debatu na toto téma ve *Wirriyamu* vedou Kélani a Kabalango. Shodnou se na tom, že ani jeden z nich už moc dobře neovládá bantuštinu, jazyk svých předků. Kabalango sám sebe popisuje jako „půdu, z níž rostou keře slov obou jazyků a vzájemně si překážejí“ (Sassine, 1987, str. 52)²⁸. Debatují o tom, kým tedy vlastně sami jsou, když portugalská přítomnost už trvá tak dlouho. Necítí se být Portugalci, ale zároveň již jejich rodiny po generace portugalsky mluví a z části přejímají i jejich kulturu: „Přišli sem už v 16.století – a teď jsme na konci 20. století. Jsme ještě Bantuové, bratře?“ (*Ibidem*)²⁹

Sassine ve své knize tematizuje i rozdílné postavení kolonizátora a kolonizovaného v místní společnosti v této době. Podívejme se na výrok postavy Alloga, bývalého koloniálního dozorce: „Všichni jsme na tom stejně: buďto se stát černým Portugalcem nebo portugalským černochem.“ (*Ibid.*, Sassine, 1987, str. 20)³⁰ Termínem *černý Portugalec* byli označováni *assimilados*, kteří měli nabývat stejných práv jako Evropani. V praxi však šlo spíše o vytvoření spolupracující elity, která by pomohla udržet koloniální systém. Naopak v sousloví *portugalský černochoch* je patrné, že adjektivum *portugalský* můžeme číst nejenom jako *vztahující se k Portugalsku* ale také *Portugalcům patřící*. Vede nás to tedy opět k otázce rasové nerovnosti a vykořisťování. Z této citace je také dobře patrná problematika národní identity. Není možné stát se Mosambičanem ať už černým nebo bílým. Volba tak spočívá v podstatě jen v tom, do jaké míry bude člověk s Portugalci spolupracovat. Kolonizátoři tak v tomto smyslu nepřevzali kontrolu pouze

²⁸ « Mais à présent il n'était qu'un sol bâtard ou poussaient en se gênant les buissons de mots de deux langues. » (Sassine, 1976, str. 68)

²⁹ « Ils sont venus depuis le XVIe siècle ; et nous sommes au bout du XXe. Sommes-nous bantou, mon frère ? » (*Ibidem*)

³⁰ « On en est tous là. Devenir Portugais noir ou rester Noir portugais. » (*Ibid.*, str. 27)

nad obchodem, politikou a jazykem, ale změnili i vnímání národní příslušnosti místních obyvatel.

„Černý Portugalec“ má v této společnosti navíc pořád menší hodnotu než ten bílý. Tento princip byl základem již zmíněné politiky asimilace, kterou Portugalci v koloniích využívali. Asimilace bývá obvykle definována jako přizpůsobení se jednotlivců kultuře okolní většinové společnosti. V tomto případě šlo však o přizpůsobení většiny mosambické populace ideálu tehdejší portugalské politiky: vytvoření multirasové společnosti, kde je ale nutné používat portugalsštinu, vyznávat křesťanskou víru a přijmout portugalskou kulturu. *Asimilovaní* se stali jejich spojenci odměnou za privilegované postavení a větší práva ve srovnání se zbytkem komunity kolonizovaných. Nikdy ale nedosahovali na práva Evropanů: „The Portuguese, like the French, had a policy of assimilation. They were ready to allow a small number of Africans to become „black Portuguese”, these could have some civil rights though no political rights, but they were very few in number. “(Davidson, 2013, str. 159) Jak se stal tzv. *assimilado* a jak toto postavení vnímá v Sassinově románu vypráví postava Onda:

Díky svému původu – můj otec byl velký soba – a svému vzdělání, a poté, co jsem musel odpřisáhnout, že jsem se naprosto zbavil všech našich zvyků, jsem se stal „*assimilado*“, což je jakýsi bastard, který má o něco více práv než černoši, ale má jich mnohem méně než běloši. (Sassine, 1987, str. 62)³¹

Jeho popis zcela kopíruje historickou skutečnost definovanou portugalským ministerským výnosem z r. 1917 vymezujícím podmínky pro získání statutu *assimilado*, o kterém jsme se již zmínili v první části této práce.

Onda dále popisuje, jak získal pocit vyššího postavení a začal se podle svých slov chovat jako Portugalci. Nejdříve vykořisťoval pracovníky na své plantáži a později za místo úředníka ve Společnosti pro těžbu diamantů pomáhal Portugalcům dopadnout ty, kteří se snažili před prací v dolech utéct. V poblouznění vypráví Kabalangovi o duších, které nyní slyší plakat. Je nešťastný ze svého chování v minulosti a po tom co ztratil iluze o portugalské identitě, kterou jako *assimilado* pociťoval, nenachází žádnou novou.

³¹ « Grâce à ma naissance – mon père était un grand soba – et à mon instruction, et après m’avoir fait jurer de m’être totalement débarrassé de toutes nos coutumes, je suis devenu un “*assimilado*”, c’est-à-dire une espèce de batard ayant un peu plus de droits que les autres Noirs, mais beaucoup moins que les Blancs. » (Sassine, 1976, str. 80)

Tato politika Portugalska logicky podporovala další rozdělení společnosti na ty, kteří s kolonizátory spolupracují, a ty kteří s nimi nic společného mít nechtějí. To výrazně ztěžovalo budování společné národní identity. Ve *Wirriyamu* můžeme najít narážky na toto téma jako například z úst postavy Kelániho směrem k Amerikánovi: „Sbohem ty nabílenej negře.“ (*Ibid.*, str. 16)³² Touto ironickou poznámkou poukazuje na snahu Amerikána s Portugalci dobře vycházet. V jeho očích jim však jen hloupě posluhuje, aniž by dosáhl stejného postavení.

Celkově Sassinovy postavy, ač volí různé přístupy k jednání s kolonizátory, často vnímají svou situaci jako bezvýhodnou. Nemají žádnou šanci na zlepšení svého postavení, a tak pouze přijímají roli buď „černých Portugalců“ anebo „portugalských černochů“. Slovy Frantze Fanona: „[...] se černoch nesmí dál nacházet před tímto dilematem stát se bělochem nebo zmizet; musí dostat příležitost uvědomit si nějakou možnost existence [...]“ (Fanon, 2011, str. 105)

Velitel osvobozenického hnutí ve *Wirriyamu* shrnuje důsledky portugalské propagandy na sebevnímání afrického obyvatelstva: „Jedním z důsledků kolonizace [...] byl vznik komplexu méněcennosti, zhoršovaný tisíci podfuky, jako falzifikování našich dějin, nebo prosazování klasického ideálu krásy, to jest bílé pleti, hladkých vlasů, rovného nosu, jemných rtů.“ (Sassine, 1987, str. 128)³³ Vytvořit prostředí, ve kterém kolonizovaný pochybuje o své vlastní sebehodnotě a schopnostech bylo předpokladem k tomu, aby mohl přijmout nadřazené postavení kolonizátora.

2.2 Reprezentace různých pohledů na kolonizaci v Sassinově díle

2.2.1 Kolonizátoři

Kolonizátory v Sassinově *Wirriyamu* reprezentuje například velitel d'Arriaga. Jedná se o skutečnou historickou postavu portugalského generála. Do Mosambiku byl poslán, aby na základě svých předchozích zkušeností v operacích proti partyzánům v tropech velel místní vládní armádě (Klíma, 2010, str. 192). Je to jeden z mála příkladů, kdy Sassine takto evidentně odkazuje k historickým faktům. Přestože je příběh, jak již víme, na historické události založen, podobných přímých referencí tam najdeme jen

³² « Adieu nègre calcinhas. » (Sassine, 1976, str. 22)

³³ « L'une des conséquences cette colonisation [...] a été la naissance d'un complexe d'infériorité aggravé par mille astuces comme celui de la falsification de notre histoire, ou en imposant le modèle gréco-latin avec peau blanche, cheveux lisses, nez droit, lèvres minces. » (*Ibid.*, str. 162)

několik (název vesnice Wirriyamu, odkaz na etnicko-lingvistickou skupinu Bantuů nebo reálné výroky portugalských státních představitelů).

V Sassinově Wirriyamu je velitel d'Arriaga vyobrazen jako nemilosrdná postava kolonizátora. Na místní obyvatele pohlíží zcela z vrchu. Chová se k nim velmi krutě a ospravedlňuje se tím, že na ně nic jiného neplatí. Vytahuje se, že díky nim (kolonizátorům) teprve do Mosambiku přišla civilizace. Můžeme to ilustrovat například na tomto jeho výroku: „Kdybychom sem nepřišli my, neměli byste čas slézt ze stromů.“ (Sassine, 1987, str. 24)³⁴ Podobných narážek najdeme v knize mnoho. D'Arriaga obyvatele Wirriyamu nepovažuje za sobě rovné a chová se otevřeně rasisticky. Zajímavým detailem však je, že jeho manželka není Evropanka. Dozvídáme se, že se s ní setkal po tom, co se mu podařilo potlačit místní vzpouru. Ona je mu však nyní nevěrná s jejich „černými sluhý“ (*Ibid.*, str. 78)³⁵. Nacházíme zde tedy jakési osobní odůvodnění d'Arriagova chování vůči místním etnickým skupinám.

Jak můžeme vidět v následující ukázce, mluví o nich bez jakéhokoliv respektu, ale zároveň zastává postoj, že je možné, aby je Evropané proměnili, jak sami tvrdí: „Negry, odporný černý hmyz, jsme proměnili ve velké kukly, z nichž by záhy vylétli nádherní motýli. Ale šílenci, toužící převzít naše místa, je navedli k tomu, aby sami pomocí zbraní prolomili své skořápky.“ (*Ibid.*, str. 56)³⁶ D'Arriaga reprezentuje pohled na kolonizaci jako na záchranu *negrů*. Jako šílence zde označuje pravděpodobně příznivce FRELIMO a dalších skupin propagujících nezávislost. Obecně je podobná rétorika v Portugalsku v tuto dobu poměrně běžná. Kolonizátoři se zde staví až do role spasitelů, kteří *divochy* povznesli, jak jen to bylo možné. Zároveň vyzdvihují i svůj přínos pro ekonomiku, kulturu či vzdělání v kolonizované zemi. Tento aspekt kolonizace, jak jsme již viděli v první části této práce hodnotí někteří portugalští představitelé dodnes velmi pozitivně, i když zároveň samozřejmě s mnohem kritičtější přístupem ke kolonialismu celkově.

D'Arriaga, tak jak je reprezentován v Sassinově románu, sdílí svůj názor například i s nejvyššími představiteli Portugalska své doby: Antóniem Salazarem (předsedou vlády

³⁴ « Si nous n'étions pas venus, vous n'auriez pas eu le temps de descendre des arbres. » (Sassine, 1976, str. 32)

³⁵ « domestiques noirs » (*Ibid.*, str. 99)

³⁶ « D'insectes noirs dégoûtants, nous avons transformé les Nègres en de grosses chrysalides qui bientôt se seraient mués en des merveilleux papillons. Mais les imbéciles qui rêvent de prendre nos places les ont incités à briser eux-mêmes leur coque avec des armes. » (*Ibid.*, str. 74)

1932–1968) a později i Marcelem Caetanem (předsedou vlády 1968–1974). Jejich reálné výroky na toto téma jsou ve *Wirriyamu* ostatně také zakomponované. Pročítá si je právě velitel d'Arriaga a označuje je za „geniální myšlenky portugalských velikanů“. (*Ibid.*, str. 115) Jako příklad uveďme Salazarův výrok z 19. února 1965: „Subverze proniká do Mozambiku z Tanzánie a z Malawi. Ale velmoci začínají uznávat právo na postih jako plně oprávněné. Příklad Američanů v severním Vietnamu platí i pro nás a my napadneme ty, kdo podporují vzbouřence“. (*Ibid.*, str. 118)³⁷ Tento pohled na kolonizaci je velmi problematický, protože obhajuje právo tzv. rozvinutější civilizace pohltnout tu méně rozvinutou. Ospravedlňuje také tvrdé zásahy vůči vzbouřencům a těm, kdo je podporují. Ostatně masakr ve Wirriyamu byl právě jednou z těchto operací.

Zároveň přes veškeré výroky o tom, že Afričané jsou rovněž Portugalci, je v promluvách kolonizátorů patrná naprosto nezpochybnitelná rasová nerovnost. To můžeme ilustrovat další citací ze Sassinova díla, tentokrát z úst postavy Amiga: „[...] copak tuna negerské krve vyváží jedinou slzu bělocha?“ (*Ibid.*, str. 67)³⁸

V dialozích postav je rasistická rétorika běžná. Rasistické označení *negr* používají jak postavy evropských kolonizátorů, tak postavy reprezentující místní etnické skupiny (např. Malick). Jak již jsme viděli výše, velkou roli v jejich argumentaci hraje předstíraná vyšší míra civilizace Evropanů. Kolonizátoři ve *Wirriyamu* ji používají jako ospravedlnění svého povýšeného chování: „Pane veliteli, i kdybychom mučili jejich vlastní matku, na ně by to nepůsobilo. Oni nejsou jako my běloši. My máme smysl pro lidskost, je to dáno naší výchovou, naší kulturou, je to díky naší civilizaci.“ (*Ibid.*, str. 134)³⁹

Obecně jsou postavy kolonizátorů v Sassinově *Wirriyamu* reprezentovány v podstatě výhradně negativně. Autor u nich zdůrazňuje vlastnosti jako krutost, aroganci a rasistické smýšlení. Jsou v naprostém kontrastu se členy osvobozenického hnutí.

³⁷ « C'est par la Tanzanie et le Malawi que la subversion pénètre au Mozambique. Mais le droit de poursuite commence à être admis par les puissances, comme une conduite entièrement justifiée. L'exemple des Américains au Viêt Nam du Nord vaut pour nous et nous attaquerons ceux qui soutiennent les rebelles. » (Sassine, 1976, str. 149)

³⁸ « [...] mais une tonne de sang des Nègres vaut-il une goutte de larme d'un Blanc ? » (*Ibid.*, str. 86)

³⁹ « Commandant, vous pourriez torturer leur propre mère, ça ne leur ferait rien. Ils ne sont pas comme nous, les Blancs. Nous, on a le sens de l'humanité par notre éducation, notre culture, grâce à notre civilisation. » (*Ibid.*, str. 169)

2.2.2 Osvobozenecké hnutí

Jedna ze zápletek příběhu spočívá v únosu syna velitele d'Arriagy, Augustinha. Ten se tak dostává do přímého kontaktu se skupinou příslušníků osvobozeneckého hnutí. Jeden z nich se jmenuje Edouardo, čímž Sassine může odkazovat k historické osobnosti Eduarda Mondlane, zakladatele FRELIMO. Augustinho je vychován a vzdělán v Lisabonu a do Afriky se dostává ještě za studií. Čtenář tak má možnost pozorovat konfrontaci obrazu odboje jakého se Augustinhovi předkládalo v Portugalsku s africkou realitou, jak ji popisuje vypravěč.

Augustinho se představitelů osvobozeneckého hnutí například ptá: „Víte, že v naší zemi vás prezentují jako prachobyčejné bandity, které dirigují komunisté?“ (Sassine, 1987, str. 57)⁴⁰ V Portugalsku v této době opravdu sílí obrovská propaganda proti organizacím bojujícím za nezávislost. Jako příklad uveďme slogan z plakátu, kde jsou členové FRELIMO označeni dokonce za teroristy: „Zatímco partyzáni trpí a umírají, teroristickým lídrům se dobře daří“⁴¹ Na obrázku zde vidíme nešťastně umírajícího vojáka v rukou zdrcené ženy a proti nim tlustého muže v obleku v objetí silně nalíčené dámy kouřící cigaretu s nápisem FRELIMO. Řadoví členové FRELIMO jsou zde znázorněni pouze jako nemyslicí nástroj lídrů. Propaganda se v tomto smyslu často snaží poukázat na údajné bohatství vůdců odboje, které dává do kontrastu s utrpením řadových vojáků. Tímto způsobem se portugalské autority pokoušejí zabránit dalšímu rozšiřování nacionalistického hnutí. Zatímco Portugalci FRELIMO očerňují, mezinárodně má obrovskou a často až nekritickou podporu. Propojení mosambického boje za nezávislost s komunismem z historického hlediska není, jak jsme viděli v první kapitole mylné. Podpora odboje ze zahraničí byla však mnohem širší. Stálo za ním mimo jiné i OSN. Proti komunismu se ještě před revolucí otevřeně a velmi výrazně stavěl António Salazar: „Volal po energické obraně Evropy, Afriky i Ameriky, aby je komunisté nepodpálili za pomoci mnoha nevinných ideologů.“ (Klíma, 2005, str. 174)

Augustinho podobnou myšlenku na jiném místě v knize opakuje ještě jednou: „V Portugalsku charakterizují osvobozenecké hnutí jako výplod nenávisti vůči bílým inspirovaný komunismem“ (Sassine, 1987, str.105)⁴² Na to mu odpovídá velitel: „Naše

⁴⁰ « Vous savez que chez nous, on vous présente comme de simples petits bandits organisés par les communistes ? » (Sassine, 1976, str. 75)

⁴¹ „Os guerrilheiros sofrem e morrem enquanto os chefes terroristas vivem bem“ (Klíma, 2010, str. 190)
Do češtiny přeloženo autorkou práce.

⁴² « Au Portugal on présente toujours votre mouvement comme inspiré par la haine du Blanc et par le communisme. » (Sassine, 1976, str. 134)

cíle jsou mimo veškerou nenávisť.“ (*Ibidem*)⁴³ Dále mu vysvětluje svůj pohled na věc. Proč si nemyslí, že je zabíjení kohokoliv řešením a prezentuje to jako rozdíl mezi přemýšlením Evropana a Afričana. Vše propojuje odkazy na Bibli. Připouští, že boj za nezávislost přináší s sebou i oběti, ale razantně odmítá jakoukoliv nenávisť vůči Evropanům. Je také zajímavé, jak mluví o komunismu:

A ani pak nebudeme kolísat mezi komunismem a kapitalismem. Ten první systém chce pozvednout člověka na úroveň Boha, a ten druhý se snaží nechat sestoupit Boha na úroveň člověka. Ani jeden, ani druhý nemohou vybudovat svou říši jinak než na ruinách země nebo nebe. (*Ibid.*, 107)⁴⁴

Představuje nám možná až naivní představu světa bez nenávisť, který nastane po odchodu Evropanů. Velitel zde poukazuje na propojení s křesťanskou vírou a na její údajnou neslučitelnost se jmenovanými politicko-ekonomickými systémy. Není tedy ale zcela jasné, jak si on a ostatní představitelé odboje v Sassinově románu fungování nezávislého státu představují. Jejich výroky o tom jsou poměrně vágní a nenabízejí žádné konkrétní vhodné státní uspořádání.

Členové osvobozenického hnutí jsou v Sassinově díle obecně vykresleni velmi pozitivně. S uneseným Augustinhem jednají s veškerou úctou. Dokonce mu Henrické, jeden z odbojářů, zachrání život a položí za něj ten svůj, když se místo něj sám nechá uštknout jedovatým hadem. Příběh nám tak nabízí pohled na odboj v ostrém kontrastu s tím, co o něm šíří koloniální propaganda.

2.2.3 Civilní obyvatelstvo

Většina postav obyvatel Wirriyamu se v knize chová poměrně apaticky. Starají se jen o to, aby se nedostali do problémů a nijak neusilují o zlepšení své životní situace. Zdá se, že jsou naprosto smířeni se svým osudem, podřadným postavením a chudobou. Pro čtenáře může být jejich chování někdy těžko pochopitelné. Sassinův obraz kolonizovaného obyvatelstva však koresponduje například s teoriemi Alberta Memmiho⁴⁵. Ten popisuje, že kolonizovaný do jisté míry sám přijímá podřadnou roli a

⁴³ « Ce qui motive notre lutte est au-dessus de toute haine. » (Sassine, 1976, str.134)

⁴⁴ « Et même à ce moment-là, nous ne serons pas écartelés entre le communisme et le capitalisme. Dans le premier, on veut élever l'homme au rang de Dieu, et dans l'autre on cherche à faire descendre Dieu à hauteur d'homme. L'un et l'autre ne peuvent bâtir leur empire que sur les ruines de la terre ou du ciel. » (*Ibid.*, str. 135)

⁴⁵ Spisovatel a filozof francouzsko-tuniského židovského původu, který se mimo jiné dlouhodobě zabýval právě problematikou vztahu kolonizátora a kolonizovaného.

začíná přispívat k obrazu jaký mu vytvořil kolonizátor. Zdůrazňuje ale, že se jedná o důsledek, a ne příčinu kolonizace (Memmi, 1957, str.793-794). Na jednom místě v Sassinově díle dokonce velitel říká: „Kdyby však černocho nepřijal tuto pasivitu, aby chránil svou osobnost, byl by dnes už vyhlazen.“ (Sassine, 1987, str. 128)⁴⁶

Obyvatelé Wirriyamu opravdu často nemají žádné ambice ani životní cíle. Prežívají ze dne na den, berou drogy nebo jinak mrhají časem. Jako příklad uveďme část dialogu Kelániho se Sampaiem: „Vytýkal mi totéž, a tak jsem odpověděl, že on má rád žehličky a já liambu. A oba dva, každý jiným způsobem hledáme záminku, jak vyjít s Portugalci.“ (*Ibid.*, str. 20)⁴⁷ K tomu vyjít s Portugalci mají postavy různé motivace, ale všichni svou nespokojenost z tohoto důvodu vyjadřují jediné v soukromí. Výjimkou je Ondo, který se proti Portugalcům od začátku otevřeně a výrazně staví. Jeho výstupy působí většinou až fanaticky a hystericky. Nakonec však za svá přesvědčení položí i život. Těsně předtím mluví k veliteli d'Arriagovi: „Vy velký portugalský vojenský činitel, necítíte, jak se vaše duše plazí v blátě? Slyšel jsem ji celou noc plakat.“ (*Ibid.*, str. 120)⁴⁸ Takový projev drzosti si d'Arriaga samozřejmě nenechá líbit a bezbrannému Ondovi před očima ostatních vesničanů mačetou usekne hlavu. Podobný osud stihne i Condéla, albína, kterého nakonec nechají vykrváct. Ten (jak již jsme nastínili v části o střetu kultur, náboženství a jazyků) nám v průběhu knihy popisuje, jak si představuje svět bez válek, kde budou všichni navzájem bratry a nebude existovat násilí. Spřátelí se s hlavní postavou: Kabalangem, který hledá únik od své nemoci a společně pak rozvíjejí úvahy o tomto utopickém světě.

Kromě toho, že je výhodné s Portugalci vyjít, aby člověk neměl problémy, můžeme ale vidět ještě jinou motivaci. Eduardo Mondlane, hlavní představitel FRELIMO, vysvětluje chování místních a jejich snahu přizpůsobit se takto:

Since Europeans were then arguing that the reason why they were imposing their authority on the African peoples was that the latter were „primitive“, and since part of this was demonstrated by the superior technological skills of the former, especially the power and the accuracy of their weapons, the African people were

⁴⁶ « Mais si le Noir n'avait pas adopté cette passivité pour protéger son originalité, il aurait déjà été anéanti. » (Sassine, 1976, str. 162)

⁴⁷ « Il m'a fait le même reproche, alors je lui ai répondu qu'il aimait les fers à repasser et moi le "liamba". Lui et moi, chacun à sa manière, cherchons un prétexte pour nous accorder avec les Portugais. » (*Ibid.*, str. 26)

⁴⁸ « Vous, le grand chef militaire portugais, ne sentez-vous pas votre âme ramper dans la boue? J'ai l'entendu pleurer toute la nuit. » (*Ibid.*, str. 151)

beginning to believe that if they learned these techniques they might be able eventually to free themselves. (Mondlane, 1978, str.4)

Popisuje tak snahu dostat se technologicky a intelektuálně na úroveň Evropanů. Tato reflexe v podstatě kopíruje tezi, o které jsme mluvili v souvislosti s kolonizátory: právo vyspělejší civilizace ovládnout tu méně vyspělou. Zde ji vidíme jen z obrácené perspektivy, z pohledu kolonizovaného.

V Sassinově podání jsou obyvatelé Wirriyamu skupinou velmi různých lidí, které osud svedl dohromady. Máme zde například postavu zločince z 2. světové války (Roberta), neřestného faráře (otce Fidela), odsouzence na smrt závislého na milosti a nemilosti portugalských úřadů (kapitána Davida) nebo Portugalce, jehož rodina byla zavražděna za vzpoury zemědělských dělníků (Amiga). Co je však všechny spojuje je nešťastný osud a bezvýchodnost situace, ve které se nacházejí. Z historického hlediska však žádný z použitých zdrojů neuvádí, že by ve vesnici Wirriyamu žili přistěhovalci z Portugalska nebo jiných zemí. Naopak se zdá, že obyvatelstvo minimálně z velké části tvořily místní etnické skupiny. Může tedy opět jít o snahu autora poukázat na celkovou situaci v zemi, popř. i v dalších kolonizovaných zemích. Sassine tak do prostředí vesnice Wirriyamu staví velmi různé typy postav, které z historického hlediska na tomto místě pravděpodobně přítomné nebyly.

2.3 Ekonomicko-sociální aspekty kolonizace

Jak již jsme nastínili v předchozích kapitolách, kolonizace měla mimo jiné obrovský vliv i na ekonomiku Mosambiku. Zájmem Portugalska totiž logicky nebylo vytvořit samostatně fungující hospodářství koncentrované i na vnitřní trh a diverzifikaci produkce. Naopak většina produkce malých zemědělců byla exportována pryč a výtěžek putoval buď přímo do Lisabonu, nebo ho získali představitelé místní státní správy.

Ekonomika tak byla velmi nestabilní, protože závisela na několika málo vývozních artiklech a jednoduše ji ovlivňovaly změny poptávky či cen v zahraničí. Hospodářské bilance vypadaly sice pozitivně, ale rozšiřování masové produkce (zejm. bavlny a rýže), ničilo malé zemědělce a prohlubovalo sociální problémy. Důsledky tohoto hospodaření pak dopadaly zejména na chudé obyvatelstvo. Několikrát zemi zasáhl hlad, například v roce 1951 zemřelo v okolí Nampuly na podvýživu asi 3-4 tisíce lidí, a to stejné se opakovalo mezi lety 1955–1957 ještě severněji v krajích Montepuez a Eráti.

(Klíma, 2010, str.172) Zdroje země byly postupně vyčerpávány, aniž by se ale tím získané finance do Mosambiku vracely.

Většina obyvatel tak žila v čím dál tím horších podmínkách, což vyústilo v povstání, demonstrace a stávky, které se pravidelně opakovaly. Například roku 1919 v hlavním městě stávkovali přístavní nakládači, rok nato personál elektrických drah. (*Ibid.*, str. 151) Systém byl stále postavený na rasové nerovnosti a místní obyvatelé vykořisťování ve prospěch kolonizátorů. V roce 1925 se například v novinách *O Brado Africano*⁴⁹ dočteme: „Z území Nžské společnosti emigrovaly tisíce domorodých rodin...Vysávání černoši potili krev, aby hroší silou obohatili místní upíry.“ (Klíma, 2010, str. 155)

O něco lépe se měli *assimilados*, kteří podle zákona nabývali stejných práv jako Portugalci (v praxi však, jak již jsme dříve zmínili, jejich barva pleti hrála velkou roli): „A set of social and economic benefits was granted to those who succeeded in the transition to the status of assimilado, such as exemption from certain taxes and the right to purchase land, other property and labour facilities.“ (Cross, 1987, str. 559) Politika asimilace byla jednou ze základních při naplňování vize Antónia Salazara spočívající ve vytvoření portugalské multirasové společnosti.

Ekonomicko-sociální situace je reflektovaná i v Sassinově knize. Od postavy Kelániho se dozvídáme, že vesnice Wirriyamu kdysi bývala bohatá a žilo v ní i více lidí: „To bylo v době, kdy všechno šlo báječně: obchod s kaučukem, a ještě předtím obchod s otroky a sloními kly.“ (Sassine, 1987, str. 15)⁵⁰ Vysvětluje, že v důsledku změny cen kaučuku však obchod přestal prosperovat. Navíc v oblasti Portugalci našli ložiska diamantů a místní zemědělci tak byli nuceni emigrovat. Ti, kteří zůstali, byli pronásledováni: „Protože vás všechny chtějí dát k dispozici Společnosti pro těžbu diamantů a ta nám výměnou za vás vyplácí vaše daně.“ (*Ibid.*, str. 15)⁵¹ Můžeme si povšimnout, že tento Sassinův popis poměrně přesně odpovídá historickým reáliím zejména, když mluví o závislosti fungování ekonomiky na několika málo produktech (kaučuku a sloních klech).

⁴⁹ V překladu: *Africký výkřik*, jednalo se o noviny vydávané v Lourenço Marques (pozdějším Maputu), které sympatizovaly s místními etnickými skupinami.

⁵⁰ « C'était au temps où tout florissait à merveille : le commerce de caoutchouc et avant, celui des esclaves et des défenses d'ivoire. » (Sassine, 1976, str. 18)

⁵¹ « C'est pour vous livrer tous à la Compagnie des Diamants qui en échange nous verse vos impôts. » (*Ibid.*, str. 19)

Co se týká vykořisťování obyvatel: „Podle pracovního zákona se Afričan musel dát zaměstnat za nepatrnou mzdu ve společnostech a za ještě menší v územích pod přímou portugalskou správou.“ (Klíma, 2010, str. 135) Mosambik navíc již na konci 19. století uzavřel dohodu s Jižní Afrikou a každý rok tam tak bylo posláno několik desítek tisíc lidí na práci zejména v dolech: “Since 1964 payment of part (37,5 per cent) of the workers’ wages was deferred until their return to Mozambique. This was then credited in gold to the colonial authorities while the outstanding wages were paid in local Mozambican currency.” (Fitzpatrick, 1981, str. 79) Státní mosambické autority na tomto procesu velmi dobře vydělávaly. Pravděpodobně na tyto skutečnosti Sassine v románu naráží. Přímo k nuceným pracím v dolech odkazuje postava velitele skupiny osvobozenického hnutí. Augustinhovi vypráví, že do Jižní Afriky byla poslána celá jeho rodina a všichni v šachtách zemřeli. (Sassine, 1987, str. 127) Zároveň také poukazuje na absurditu koloniálního systému a další praktiky místních úřadů používané k vlastnímu obohacení na úkor chudých obyvatel:

Moji rodiče, tak jako ostatní venkované, pěstovali obilí, fazole, kukuřici nebo hrách. Co sklídili, nesměli prodávat jinde než nákupčím, které určila koloniální správa, a to za jimi stanovené ceny. Například zatímco běloch dostal za kilo fazolí pět escudos, naše fazole měly cenu jen tři a půl escudos. Potom jsme si museli tutéž zeleninu koupit za šest escudos, to jest téměř dvojnásobek toho, co nám platili. (*Ibid.*, str. 127)⁵²

Vysvětluje, jak tímto způsobem Portugalci ještě zhoršovali finanční situaci místních zemědělců. Dále mluví i o vyvlastňování půdy Portugalci. Roku 1901 opravdu vznikl zákon, který prohlašoval veškerou půdu, která zrovna nebyla nikým obdělávána za státní. (Klíma, 2010, str. 126–127) Drobní zemědělci tak ztratili možnost v případě zhoršení přírodních podmínek, vyhledat lepší pozemek pro obdělávání.

V románu najdeme i zmínku o nepokojích, spojených se špatnými životními a pracovními podmínkami, které v Mosambiku opakovaně probíhaly: „Každý den, než si lehl k sestě, vytáhl zpod polštáře rodinnou fotografii, kde byl jeho otec, matka a dvě

⁵² « Mes parents comme les autres paysans, cultivaient le blé, les haricots, le maïs ou le pois. On les obligeait à le vendre leur récolte, aux acheteurs désignés par l’administration coloniale seulement ; et ce, à des prix arbitraires. Par exemple, tandis que le kilo de haricots des Blancs était pris à cinq escudos, le nôtre ne valait que trois escudos et demi. Ensuite nous devions nous procurer le même produit à six escudos, soit près du double du prix qu’on nous a payé. » (Sassine, 1976, str. 161)

sestry, kteří byli zavražděni za vzpoury zemědělských dělníků.“ (Sassine, 1987, str. 12)⁵³ Řeč je zde o postavě Amiga, o kterém jsme již mluvili jako o nemilosrdné postavě kolonizátora, který v románu často vystupuje jako rasista a obecně krutý člověk. Zajímavé nicméně je, že stejně jako velitel d'Arriaga má k nenávisti místních etnických skupin osobní důvody.

Sassine se dotýká i tématu vzdělávání. Své zkušenosti s ním nám opět popisuje velitel osvobozenického hnutí. Říká, že „[...] cílem bylo naučit nás respektovat řád zavedený kolonialisty“ (*Ibid.*, str. 127)⁵⁴ V tuto dobu bylo v Mosambiku vzdělání pro velkou část populace stále nedostupné. Mělo sloužit především dětem zde žijících Portugalců. Pro ostatní (tedy naprostou většinu) bylo studium velmi těžké, protože veškerá výuka probíhala v portugalské. Z historického hlediska místní vzdělávání odpovídá Salazarově snaze o tzv. civilizaci domorodců. V první řadě šlo o to vychovat novou pracovní sílu. Děti tak část dne pracovaly na poli, aby si tyto dovednosti osvojily. Tuto skutečnost velitel v Sassinově románu také zmiňuje konkrétně, že součástí výuky bylo i pěstování plodin na misijních hospodářstvích. Civilizace mělo být podle Salazara dosaženo ale i používáním portugalského jazyka a rozšířením portugalské kultury. “Because the educational curriculum was controlled by the state, children learned about the heroic efforts of Portuguese adventurers and the richness of Portuguese culture while their own traditions and history were debased or ignored.” (Isaacman; Isaacman, 1983, str. 52) Tento fakt také přispívá k problému národní identity, jejímuž formování Portugalci tímto způsobem zabraňovali. Jak píše Cross a vrací nás tak k velitelovu výroku z románu: “The overall outcome of this would be the fulfilment of the policy of “Portuguesation” of Africans so that they could accept Portuguese rule with little resistance.” (Cross, 1987, str. 562)

Sassine ve svém díle naráží také na otázku alfabetizace, jako možnosti lépe se vymanit z vykořisťování. Velitel vypráví o svém otci, který mu prý často říkával: „Synu udělej všechno možné, jen abys dosáhl vzdělání, potřebujeme konečně někoho, kdo by uměl napsat, jaký je náš život. Analfabeti se podobají němým.“ (Sassine, 1987, str. 128)⁵⁵

⁵³ « Chaque jour avant de se coucher pour la sieste, il sortait de sous son oreiller une vieille photo de famille: son père, sa mère et deux sœurs, tous assassinés au cours d'une révolte de leurs ouvriers agricoles. » (Sassine, 1976, str. 14)

⁵⁴ « [...] il consistait à nous apprendre à respecter l'ordre établi par les colonialistes » (*Ibid.*, str. 161)

⁵⁵ « Mon fils, fait l'impossible pour t'instruire. Il nous faut enfin quelqu'un qui soit capable de décrire notre condition. Nous les analphabètes, sommes pareils aux muets. » (*Ibid.*, str. 162)

Odhaduje se, že v roce 1950 bylo v Mosambiku přibližně 98% obyvatelstva negramotných. (Isaacman; Isaacman, 1983, str. 52)

Na několika místech v knize postavy mluví o výrazném zhoršení života ve vesnici v poslední době. Následující výrok pronáší postava Kelániho: „Když se vrátil, bylo ve Wirriyamu jen asi deset chalup, ve kterých žili starci a ubohé děti.“ (Sassine, 1987, str. 16)⁵⁶ Zde Keláni pravděpodobně naráží na demografické změny způsobené koloniálním režimem. Systém nucených prací zapříčinil emigraci mnoha lidí v produktivním věku, kteří se jí snažili vyhnout útekem do zahraničí.

⁵⁶ « A son retour, il trouva Wirriyamu réduit a une dizaine des cases habitées par des vieillards et des enfants misérables. » (Sassine, 1976, str. 19)

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývá románem Williamse Sassina *Wirriyamu* a zkoumá jakým způsobem v něm autor pracuje s historickými reáliemi. Román byl publikován v nakladatelství *Présence africaine* roku 1976, tedy rok po vyhlášení nezávislosti Mosambiku, země, ve které se příběh odehrává. Sassine je nicméně autor původem z Guiney a píše francouzsky.

První kapitola bakalářské práce je věnována historii Mosambiku a nabízí přehled nejdůležitějších milníků a reálií spojených s portugalskou kolonizací. Začíná objevením Mosambiku Evropany, vysvětluje význam této kolonie pro Portugalsko a dostává se až k vyhlášení nezávislosti a situaci v zemi po ní. Popisuje, jak Portugalci zasahovali do místního dění a jaké dopady jejich vliv měl. Mluvíme zde o důsledcích ekonomického, sociálního i politického charakteru. Dále je popsán kontext masakru ve Wirriyamu: brutálnímu zásahu portugalské armády, ke kterému došlo tři roky před vyhlášením nezávislosti Mosambiku. Zemřelo při něm několik set civilistů, obyvatel malé vesnice v severní části země. Je zde vysvětlena i souvislost této události se Sassinovou knihou.

Shrnutí historického kontextu je následně výchozím materiálem pro komparativní analýzu, tedy druhou část bakalářské práce. Postupně jsou zde rozebrány tři tematiky ze Sassinova románu *Wirriyamu*, které jsou dále konfrontovány s historickými zdroji.

Nejprve se zaměřujeme na kulturní, jazykovou a náboženskou pluralitu v Mosambiku a jak byla ovlivněna příchodem Evropanů. V této souvislosti je popsán i problém národní identity v heterogenní společnosti tohoto kolonizovaného státu. Dále rozebíráme různé pohledy Sassinových postav na kolonizaci a opět porovnáváme s reálnými historickými osobnostmi. Poslední popsanou tematikou jsou ekonomicko-sociální aspekty kolonizace, které opět ilustrujeme na příkladech z románu *Wirriyamu*.

Cílem bakalářské práce bylo popsat jakým způsobem autor románu *Wirriyamu* pracuje s historickými fakty a nakolik jeho popis koloniální reality odpovídá skutečnosti. Z této analýzy vyplývá, že ač se jedná o fikci, zakládá Sassine svůj popis koloniálního uspořádání na realitě.

Heterogenní mosambickou společnost popisuje v souladu s historií. Poukazuje na kulturní, jazykovou i náboženskou pluralitu země a popisuje i některé způsoby, jak Portugalci tuto skutečnost využívali ve svůj prospěch. Sassinovy postavy reprezentují spektrum názorů na kolonizaci, které se v této době opravdu objevovaly mimo jiné i mezi

představiteli Portugalska. Z analýzy vyplývá, že kolonizátory reprezentuje v podstatě výhradně negativně, naopak členy osvobozenického hnutí pozitivně. Zajímavá je skupina civilního obyvatelstva. Ty popisuje z větší části jako nemotivované a přijímající podrázené postavení vnucené kolonizátorem.

Věrný obraz poskytuje Sassine i co se týká ekonomicko-sociální problematiky. Upozorňuje na některé praktiky vykořisťování místního obyvatelstva a popisuje celkově špatnou ekonomickou situaci.

Obecně Sassine, přestože knihu koncipuje jako fikční příběh, využívá historických souvislostí, do kterých ho rámuje. Přímo či nepřímo odkazuje k realitě života v koloniích. V této práci jsme rozebrali jen několik z mnoha možných tematik, které by v této souvislosti bylo možné otevřít jako například geografické a politické reálie zmíněné v románu v komparaci s realitou, Mosambik v porovnání s dalšími kolonizovanými zeměmi v Africe, román *Wirriyamu* v kontextu postkoloniální literatury a podobně.

SEZNAM LITERATURY

Primární:

SASSINE, Williams. *Wirriyamu*. 2.éd. Paris: Présence africaine, 1976. ISBN 2-7087-0334-X

SASSINE, Williams. *Džunglí kráčí smrt*. Přeložila Ortová Jarmila. Praha: Naše vojsko, 1987. Hvězda (Naše vojsko). ISBN 28-019-87.

Sekundární:

Tištěná:

DAVIDSON, Basil. *Africká minulost: kroniky od dávnověku po moderní dobu*. Praha: Orbis, 1972. Stopy, fakta, svědectví (Orbis). ISBN 11-096-72.

CÉSAIRE, Aimé. *Discours sur le colonialisme: suivi du Discours sur la négritude*. Paris: Présence africaine, 2004. ISBN 978-2-7087-0531-8.

DAVIDSON, Basil. *Černá paní*. Praha : Mladá fronta, 1964. ISBN 23-165-64.

FANON, Frantz. *Černá kůže, bílé masky: postkoloniální myšlení I*. Praha: Tranzit, 2011. Navigace. ISBN 978-80-87259-12-2.

KLÍMA, Jan. *Afrika ve vichru svobody: dekolonizace a její důsledky*. Praha: NLN, 2021. ISBN 978-80-7422-796-7.

KLÍMA, Jan. *Dějiny Mosambiku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-040-1.

KLÍMA, Jan. *Dějiny Portugalska. 2., rozš. a dopl. vyd.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. Dějiny států. ISBN 80-710-6164-6.

KLÍMA, Jan. *Poslední koloniální válka*. Praha: Libri, 2001. Historická řada (Libri). ISBN 80-727-7033-0.

KLÍMA, Jan. *Salazar tichý diktátor*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005. ISBN 80-864-9315-6.

REID, Richard J. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*. Praha: Grada, 2011. D (Grada). ISBN 978-80-247-3079-0.

Zdroje dostupné online:

António Costa pede desculpas pelo Massacre de Wiriamu. In: Youtube [online]. 5.9.2022 [cit.2023-31-1]. Dostupné z: ww.youtube.com/watch?v=6E9p9iFROFg. Kanál uživatele VOA Português.

ALPERS, E. A. (1974). Ethnicity, Politics, and History in Mozambique. *Africa Today*, 21(4), 39–52. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/4185454>

CHEVRIER, Jacques. (1992). Le thème de l'exclusion de la marginalité dans l'œuvre de Williams Sassine. *Francofonia*. (23), 71–79. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/43015852>

CORKILL, D., & ALMEIDA, J. C. P. (2009). Commemoration and Propaganda in Salazar's Portugal: The "Mundo Português" Exposition of 1940. *Journal of Contemporary History*, 44(3), 381–399. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/40543040>

CROSS, M. (1987). The Political Economy of Colonial Education: Mozambique, 1930-1975. *Comparative Education Review*, 31(4), 550–569. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1188319>

DAVIDSON, Basil. *Modern Africa: a social and political history*. 3rd ed. Oxon [England: Routledge, 2013 - 1994, 1 online resource (313 p.). ISBN 1-317-89392-1. doi:10.4324/9781315844121

DHADA, M. (2013). The Wiriyamu Massacre of 1972: Its Context, Genesis, and Revelation. *History in Africa*. (40) 45–75. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26362065>

FANON, Frantz. Černá kůže, bílé masky: postkoloniální myšlení I. Praha: Tranzit, 2011. Navigace. ISBN 978-80-87259-12-2.

FITZPATRICK, J. (1981). The Economy of Mozambique: Problems and Prospects. *Third World Quarterly*, 3(1), 77–87. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3991391>

HASTINGS, A. (1978). On Celibacy. *New Blackfriars*, 59(694), 104–111. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/43246841>

HASTINGS, Adrian. (1974). *Wiriyamu: My Lai in Mozambique*. Orbis Books (New York). Dostupné z: <https://jstor.org/stable/al.sff.document.crp2b20028>

Indicadores sócio-demográficos mocambique. In: *IV Recenseamento geral da população e habitação* [online]. Instituto Nacional de Estatística, 2017 [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: <http://www.ine.gov.mz/iv-rgph-2017/iv-recenseamento-geral-da-populacao-e-habitacao-2017-indicadores-socio-demograficos-mocambique/view>

ISAACMAN, A. F. (1975). The Tradition of Resistance in Mozambique. *Africa Today*, 22(3), 37–50. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/4185520>

ISAACMAN, Allen, & ISAACMAN, Barbara. (1983). Mozambique: from colonialism to revolution, 1900-1982. Westview Press, Inc. Dostupné z: <https://jstor.org/stable/al.sff.document.cb1004>

MEMMI, Albert. Portrait du colonisé. (1957). *Esprit* (1940-), 250 (5), 790–810. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/24254507>

Portugal should apologise for colonialism, says President Rebelo de Sousa. *Euronews* [online]. 26.4.2023 [cit. 2023-04-29]. Dostupné z: <https://www.euronews.com/2023/04/26/portugal-should-apologise-for-colonialism-says-president-rebelo-de-sousa>

REIS, Bruno C. a Pedro A. OLIVEIRA. Cutting Heads or Winning Hearts: Late Colonial Portuguese Counterinsurgency and the Wiryamu Massacre of 1972. *Civil Wars* [online]. 2012, 14(1), 80-103 [cit. 2023-04-18]. ISSN 1369-8249. Dostupné z: doi:10.1080/13698249.2012.654690

RIBEIRO, M. C. (2002). Empire, Colonial Wars and Post-Colonialism in the Portuguese Contemporary Imagination. *Portuguese Studies*, 18, 132–214. <http://www.jstor.org/stable/41105185>

SERAPIO, L.B. (1993). Mozambique liberation front (FRELIMO) and religion in Mozambique, 1962-1988. *Africa: Rivista Trimestrale Di Studi e Documentazione Dell'Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente*, 48(1), 110–124. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/40761186>

RESUMÉ

Hlavním zdrojem této bakalářské práce je román vydaný roku 1976: *Wirriyamu*. Původem guinejský autor, Williams Sassine, zasadil příběh knihy do Mosambiku roku 1972, do doby, kdy zde stále probíhala portugalská kolonizace. Tato práce analyzuje vztah mezi tím, jak je koloniální realita popisována v románu a reálným historickým kontextem. Text je rozdělen do dvou hlavních kapitol.

První kapitola slouží jako základ pro následnou komparativní analýzu. Připomíná nejdůležitější momenty historie Mosambiku jako portugalské kolonie a vysvětluje jaký je jeho vztah s kolonizátorskou zemí: Portugalskem. Zahrnuje tedy období mezi objevením Portugalci (1498) a vyhlášením nezávislosti (1975). Poukazuje také na důsledky kolonizace, které trvají dodnes. Následně se zaměřuje konkrétně na masakr ve Wirriyamu a jeho kontext v historii země.

Druhá kapitola nabízí komparativní analýzu fikčního světa popsaného v Sassinově románu a koloniální reality. Analýza pokrývá tři témata. V první řadě je to pluralita kultur, náboženství a jazyků v Mosambiku a jak v kombinaci s kolonizací může ovlivnit vnímání individuální i národní identity. Zadruhé popisuje různé pohledy na kolonizaci postav z románu: konkrétně postav kolonizátorů, členů osvobozeneckého hnutí a civilistů. Posledním tématem analýzy je ekonomicko-sociální situace v Mosambiku a jak je v románu prezentována.

V závěru jsou shrnuty výsledky komparativní analýzy. Zjišťujeme, do jaké míry Sassine popisuje Mosambik v souladu s historickými zdroji a jak jsou vybrané problematiky v knize reprezentovány.

Obecně je román na reálném historickém kontextu založen, i když většina příběhu a postav jsou fikční. Jeho popisy a problematiky které otevírá jsou tedy obvykle v souladu s historickými zdroji a otázkami, které řeší postkoloniální studia.

RÉSUMÉ

Ce mémoire de licence est basé sur un roman publié en 1976 : *Wirriyamu*. L'auteur d'origine guinéen, Williams Sassine, situe l'histoire du livre au Mozambique de l'année 1972 pendant la colonisation portugaise. Ce mémoire analyse le rapport entre la description de la réalité coloniale dans le roman et le contexte historique réel. Le texte est divisé en deux principaux chapitres.

Le premier chapitre sert comme une base pour l'analyse comparative qui suit. Elle rappelle les moments les plus importants de l'histoire du Mozambique comme une colonie portugaise et explique quelle est sa relation avec le pays colonisateur : Portugal. Il couvre donc la période entre le découverte par les Portugais (1498) et la déclaration d'indépendance (1975). Il met en évidence également les conséquences de la colonisation qui perdurent jusqu'à aujourd'hui. Après, il se concentre plus particulièrement sur le massacre de Wirriyamu et son contexte dans l'histoire du pays.

Le deuxième chapitre offre une analyse comparative du monde fictionnel décrit dans le roman de Sassine et de la réalité coloniale. L'analyse concerne trois sujets. Premièrement il s'agit de la pluralité des cultures, religions et langues à Mozambique et comment cela en combinaison avec la colonisation peut influencer la perception de l'identité personnelle et nationale. Deuxièmement ce sont les différents points de vue sur la colonisation des personnages du roman : concrètement des personnages des colonisateurs, des membres de résistance et des civils. Dernièrement l'analyse concerne la situation socio-économique au Mozambique et comment sa représentation dans le roman.

Les résultats de l'analyse comparative sont rassemblés dans la conclusion. Nous examinons dans quelle mesure Sassine décrit le Mozambique en accord avec les sources historiques et comment les problématiques choisies sont-elles représentées dans le livre.

En général le roman est basé sur le contexte historique réel, même si la plupart de l'histoire et des personnages sont des produits de fiction. Sa description et les problématiques qu'il ouvre sont alors principalement en accord avec les sources historiques et les questions levées par des études postcoloniales.